

4.3 ČLEN JAKO INFORMÉM A PRAGMÉM

Funkce členu však nemusí jen aktualizovat danou skutečnost neutrálně (nociónálně) v rámci determinačních procesů, ale také ji může stylizačně ztvárnit, a to tak, že signalizuje emocionálně-expresivní význam výpovědi. Mohli bychom zde hovořit o příznakovosti a bezpříznakovosti vlastnosti, které Ján Findra definuje ve svém příspěvku *Štléma a paradigmatica štylistiky*¹ pomocí následujícího schématu paradigmatické systemizace jazykových stylémů. Vychází přitom z klasické stylistické klasifikace slovní zásoby²:

Bezpříznakovost	příznakovost
Nociónálnost	emocionálnost-expresivita
Neutrálnost	stylistická zabarvenost

Paralelním schématem bychom mohli zobrazit jazykové stylémy vyjadřující vlastnosti členu na škále bezpříznakovost - příznakovost; nociónálnost – emocionálnost, expresivita; neutrálnost – stylistické zabarvení. Findrovo dělení stylémů je obdobné jako klasifikace L. A. Kiselovové³, která dělí stylémy z pragmalingvistického hlediska na informémy a pragmémy.

„Informémy (zpravidla) zabezpečujú vecnovýznamový základ (zameranie) textu a zároveň tvoria neutrálnu rovinu. Vytvárajú tak podmienky na diferencované uplatnenie pragém. Informémy sú vo vzťahu k makroparadigmám bezpříznakové a neutrálne prostriedky, pragmémy sa zaraďujú k výrazovým prostriedkom, ktoré su späté s makroparadigmou emocionálno-expresívnych, štylisticky zafarbených a príznakových prvkov.“⁴

V další části práce se pokusíme o podobnou klasifikaci stylémů na příkladě gramatického členu, který v rámci determinačních procesů buď může určit pouze věcný význam podstatného jména (zde bychom jej mohli nazvat informémem, tedy prostředkem neutrálním a bezpříznakovým), nebo v daném kontextu, ko-textu a makrotextu může emocionálně a expresivně zabarvit nejen význam samotného podstatného jména, ale také celé věty (zde jej nazveme pragmémem).

4.3.1 PRAGMATICKÁ HODNOTA ČLENU V IDENTIFIKAČNÍ DETERMINACI

Významovou pragmatickou složku členu lze ilustrovat na příkladě determinačního procesu individualizace, konkrétně na příkladě použití nulového determinantu ve spojení s vlastními jmény. Takovým pragmémem se *GLP* (2003) nikterak nezabývá. Je to možná právě proto, že se zaměřuje spíše na jevy typické pro jednotlivé determinační procesy, pro nás tedy bezpříznakové či neutrální, a tím je v rámci procesu individualizace použití členu určitého.

V případě použití determinantů s vlastními jmény (osob) bychom mohli názorně ukázat, jak pragmatická významová hodnota nulového členu stojí v opozici k informativně-

¹ Findra, Ján (2002:95).

² Tamtéž.

³ Kiselovová (1978:158) in Findra Ján (2002:95).

⁴ Findra, Ján (2002:90-98): mikroparadigma – vrstva slovní zásoby, makroparadigma – stylisticky zabarvená a příznaková slova.

neutrální, tedy bezpříznakové hodnotě určitého členu. Ovšem i k této otázce se staví lingvisté různým způsobem.

Například Lapa v *Estilística da Língua Portuguesa* srovnává následující dva případy, kdy s vlastními jmény osob je možno použít jak určitého, tak nulového determinantu, přičemž nulový determinant je prostředkem vyjadřujícím větší odstup od dané osoby. V českém překladu však takový odstup je možná nejlépe vyjádřitelný pomocí zvukových prostředků:

Maria não se esquece nunca dos seus deveres. (Marie nikdy nezapomíná na své povinnosti.)
A Maria estuda aplicadamente as lições. (Marie se pilně učí lekce.)

„no primeiro caso, a pessoa nomeada, referida embora com amizade, envolve-se de certa distinção, torna-se mais distante; no segundo caso, a pessoa apontada mentalmente pelo artigo, torna-se mais familiar. De aí, certa atmosfera afectica, que banha sobretudo os nomes próprios precedidos do artigo definido.“⁵ (V prvním případě je daná osoba zmiňována sice přátelsky, avšak s určitým odstupem; ve druhém případě pak je osoba, jejíž jméno je použito se členem určitým, blízká. Odtud pak vyplývá určitá citová atmosféra, která se týká především křestních jmen použitých s určitým členem.)

Mohli bychom namítnout, že použití členu s křestními jmény je jev zautomatizovaný, přičemž familiární a afektivní prgmém členu ve spojení s křestními jmény se vytrácí a stává se pro svou automatickou povahu a vysokou frekvenci spíše stylémem spadajícím do mikroparadigmatiky křestních jmen (složka bezpříznakovost, nocionálnost). Tento názor je navíc paralelní k názoru Isabel Maria Pardal Hanemann Soaresové, která se použitím členu s křestními jmény zabývá v příspěvku nazvaném *Contextos de ocorrência do nome próprio com e sem artigo definido: Qual o estatuto do artigo?*⁶ Podle ní má na použití členu s křestními jmény vliv několik faktorů:

- a) veřejná známost vlastního jména,
- b) familiární x formální vztah k referentu jména,
- c) familiární x formální charakter diskursu.

V případě vlastních jmen osobností existujících v širším podvědomí posluchače se členu nepoužívá, zatímco v případě osobní známosti členu lze použít:

Mário Soares é um apreciador e coleccionador de arte.
O Mário Soares é um apreciador e coleccionador de arte.

Soaresová navíc ve svém příspěvku zmiňuje názory Paiva E. Raposo, který použití nulového determinantu s vlastními jmény odmítá.⁷

„Em português europeu, os nomes próprios de pessoa (quando usados referencialmente) são obrigatoriamente precedidos de um artigo definido (...) todos os nomes próprios se encontram submetidos a este comportamento... Os nomes próprios de personagens históricos (especialmente quando designados no contexto de um discurso literário ou histórico relativamente formal) não requerem (nem permitem para alguns falantes) um artigo definido.“

[V evropské portugalštině se vlastní jména křestní, jsou-li použita referenčně, používají vždy s určitým členem... to platí pro všechna vlastní křestní jména. Vlastní jména historických osobností (především použita v kontextu relativně formálního

⁵ Lapa, Manuel Rodrigues (1984:120).

⁶ Soares, Isabel Maria Pardal Hanemann (1999:495-508).

⁷ Soares, Isabel Maria Pardal Hanemann (1999:496).

literárního či historického diskursu) nevyžadují (a v některých případech ani nepovolují) určitý člen.]

Raposa tedy přiznává vliv stupně formality kontextu na použití členu. Neuznává však za gramaticky správné užití nulového determinantu (determinante nulo, determinante vazio) s vlastními jmény osob, čímž se radikálně odlišuje od Lapy a Soaresové, kteří vnímají nulový determinant v této pozici jako prostředek gramaticky správný a vystihující určitý stupeň formality.

Pokud budeme vycházet z názoru, že použití determinantu s vlastními jmény osob je třeba vnímat jako normalizovaný úzus, pak bychom se mohli logicky domnívat, že určitý člen je informémem, bezpříznakovým prostředkem stojícím v opozici k nulovému členu, který vyjadřuje pragmatickou složku tím, že vystihuje formální vztah mluvčího k referentu. Takové pojetí by však nemohlo platit pro jiné románské jazyky, v nichž je tato pozice opačná: v jazyce španělském a francouzském je právě použití členu s křestními jmény výrazovým prostředkem někdy dokonce i depreciativním a pejorativním, signalizujícím dokonce jazyk nízkých vrstev obyvatelstva (zde je určitý člen pragmemem), a nulový člen informémem.

Jak již bylo řečeno, v současné portugalštině je použití nulového členu podle některých lingvistů vyhrazeno pouze vybraným determinačním procesům, například determinaci látkových (nepočítatelných) podstatných jmen, determinaci pluralizační či determinaci neurčitosti. Proto je někdy vnímáno v pozici s vlastními jmény osob (v determinaci identifikační) jako agramatické.

Navíc je určitý člen použitý s vlastními jmény svou povahou odlišný od určitého členu použitého s obecnými podstatnými jmény. Soaresová charakterizuje takový člen jako expletivní, což znamená, že jeho užití je poněkud nadbytečné. Zatímco u obecných substantiv delimituje přesně referenční hodnotu a funguje jako sémantický operátor, v případě vlastních jmen tomu tak není, protože ta sama referují konkrétní individuum a nepotřebují žádný jiný prostředek k jeho významovému vymezení:

„Uma vez que os nomes próprios não parecem recorrer a uma estrutura denotacional deste tipo para fazer referência a uma entidade particular, o artigo definido algumas vezes usado para introduzir estes nomes não necessitaria de ser interpretado como um operador semântico, podendo, pelo contrário, ser um artigo expletivo...Dados adicionais que parecem suportar esta hipótese vêm do facto de a opcionalidade de ocorrência do artigo, em muitas variedades do alemão, se registar exactamente nos casos em que este é defendido como sendo expletivo, especificamente com alguns genéricos e com nomes próprios.“⁸

[Protože vlastní jména nemají žádnou denotační strukturu a poukazují na jediného referenta, určitý člen použitý s těmito jmény by nemusel být vnímán jako sémantický operátor, ale naopak jako člen expletivní. Navíc se tato interpretace členu může opřít o možnost volby členu existující v mnoha varietách němčiny, kde lze hovořit o „expletivnosti“ členu použitého především s některými obecnými podstatnými jmény a s vlastními jmény osob].

Otázkou však pro nás zůstává, zda je Lapova interpretace familiární hodnoty určitého členu s vlastními jmény osob na místě a zda je možné jej vnímat jako pragmem. My se v tomto případě můžeme domnívat, že vysoká frekvence použití určitého členu s vlastními jmény osob spíše vypovídá o zautomatizovaném až normalizovaném úzu, neboť na rovině příznakovosti se nacházejí výrazové prostředky, které jsou něčím neobvyklé a jsou užívané

⁸ Soares, Isabel Maria Pardal Hanemann (1999:500).

jen v určitých situacích. A takovým prostředkem by právě mohl být nulový člen, který vyjadřuje expresivně-emozivní složku daleko markantněji.

Na základě výše zmíněných názorů a interpretací bychom jako pragmém mohli definovat také člen určitý (i neurčitý), a to v případě použití s vlastními jmény osobností, které tvoří součást kulturně-společenského kontextu.

*Ele parece um Quixote. (Je jako donkichot.)
O Mário Soares é um grande colecionador de arte. (Mario Soares je velký sběratel umění.)*

Dalším ze zvláštních případů je automatická absence členu u křestních jmen v publicistice. Samotní rodilí mluvčí portugalského jazyka hledají jen těžce (v podstatě nehledají) vysvětlení pro daný jev. V tomto případě se však můžeme opřít o již zmíněnou teorii, že při selekci výrazových prostředků hraje rozhodující úlohu cílený stylistický efekt, v tomto případě efekt formálnějšího či vzdálenějšího vyjádření. K etice novináře patří nedávat najevo subjektivní vztah k osobě, o níž píše, aby tak nemohlo dojít ke zkreslení informace.

A aventura de Branislav começou em 1989, quando decidiu viver em Amesterdão com sua mulher Tanja.

E é confiança que se denota em Branislav, tão impressionado com a sua cidade natal. “viver melhor”. Mas Branislav ainda se define um “não-cidadão” da Sérvia, talvez por tenha nascido num país chamado Jugoslávia, que já não existe...

(Visao, 30.7.2007; O regresso do pintor)

E sentem um incómodo sentimento de humilhação que já parecia distante, um sonho mau que regressa. Sonja, 28 anos, Ana, 24 anos e Marko, 23 anos, são três irmãos que decidiram conhecer Lisboa e Portimão na segunda quinzena de Julho. Vieram acompanhados por Iva, 23 anos, a namorada de Marko. sérvio, são agora os estrangeiros, os “europeus”, que se encaminham para uma longa fila, forçados a mostrar o passaporte, enquanto os nacionais circulam quase sem entraves

Sonja trabalha numa companhia farmacêutica, a irmã frequenta a Faculdade de Farmácia, Marko estuda agricultura tecnológica e Iva prepara-se para concluir gestão. Encontram-se por vezes num bar da conhecida “Silicon Valley”, uma movimentada artéria da velha Belgrado cujo nome jocoso se inspira nos peitos das bonitas mulheres sérvias que a frequentam. Aos fins-de-semana, Marko ajuda o dono, seu amigo, e serve bebidas. Ainda vivem em casa dos pais.

“Quando estivemos de Portugal e referíamos a nossa nacionalidade perguntavam-nos se não tínhamos medo de sair à rua, de ser mortos... Esta é ainda a imagem que se transmite da Sérvia...”, lamenta Marko. Um estigma incrustado e que o tempo insiste em perdurar.

(Visao, 30.7.2007; Belgrado, a cidade das encruzilhadas)

Zvláštnosti v použití členu s křestními jmény nacházíme také v atributivní funkci, kdy se křestní jména vyskytují bez determinantu.

Porovnejme pro ukázkou nyní následující dva příklady:

*1a) Estórias de Teresa. (Tereziny povídky.)
Estórias de Teresa. (Jornal de Letras, 3-16.1. 2007).*

x

1b) Estórias da Teresa. (Povídky Terezy.)

Jedná se o titulok článku pojednávajícím o portugalské autorce Terese Ritě Lopesové a analyzujícím její literární styl. Jedná se tedy o osobnost známou, přesto označenou v přívlastku pouze křestním jménem. V případě, že jde o prázdný determinant typický pro užití se jmény známých osobností (Teresa Lopes), pak interpretujeme formu a užití nulového

členu jako bezpříznakové. Můžeme se však také domnívat, že je snahou emisora dodržet určitý stupeň formality použitím nulového členu s křestními jmény a v tom případě hovoříme o užití příznakovém (viz výše 91). Může však také jít o užití generické, a to pokud se jedná o vytvoření pojmenování pro určitý styl autorky existující v širším společensko-kulturním podvědomí čtenářů. Zatímco v 1a) „de Teresa“ implikuje určitý autorčin styl, v němž byla napsána její díla (podobně i v jazyce českém hovoříme o Kunderových nebo Hrabalových povídkách majících svůj vlastní styl a pojetí tématu), pak v 1b) se můžeme domnívat, že jde buď o autorku pocházející z familiárnějším prostředí, nefiguruje tedy jako osobnost v širším společensko-kulturním kontextu. Avšak pokud jde osobou známou v takovém kontextu, pak určitého členu může být také použito (i s příjmením), a to pokud emisor ke spisovatelce chová bližší vztah a sympatii, oblibu či náklonnost.

M. R. Lapa hovoří také o hanlivém použití určitého členu s vlastními jmény, a to v případě, že si pisatel/autor přeje vyjádřit určitý despekt. Uvádí příklad takového použití v jazyce novinářském. V současném publicistickém jazyce je však tento jev zcela odsuzován.

V publicistickém jazyce můžeme najít ještě jednu zvláštnost u vlastních jmen osob figurujících v širším společensko-kulturním kontextu, a tou je užití determinantu ve formě neurčitého členu, čímž je docíleno zvláštního stylistického srovnávacího efektu, který lze snad vyjádřit v jazyce českém ekvivalentem takový, taková, třeba, například:

Uma Irene Lisboa utilizava outras palavras...

(Taková/Například Irene Lisboa by použila jiných slov...)

Estórias de Teresa.“ (Jornal de Letras, 3-16.1. 2007).

4.3.2 ČLEN JAKO PRAGMÉM V DETERMINACI NEURČITOSTI

V rámci determinace neurčitosti jsme již hovořili o specifickém a nespecifickém použití neurčitého členu vycházejícím z existence či neexistence daného referentu. Tuto významovou složku bychom mohli vnímat jako čistě informativní, a posluchač jí předává čistě věcněvýznamovou informaci. Byla navíc zmíněna syntagmatická kompatibilita členu neurčitého s neurčitými zájmeny v případě specifického užití implikující skutečnosti, že nominální část je identifikovatelná emisorem, avšak ne recipientem.

Esteve aqui um certo senhor que queria falar contigo.

(Byl zde jistý člověk a přál si s tebou mluvit.)

Za standardních okolností posluchač není schopen referent identifikovat. Pokud se však mluvčí domnívá, že do kompetence posluchače náleží intuitivní pochopení, dopouští se konverzační implikatury a pak tedy dochází k určitému významovému posunu z věcné a informativní hodnoty na hodnotu příznakovější, stylisticky zabarvenější, kterou emisor buď může vyzdvihnout význam nominální části, nebo podbarvit diskurs ironickým tónem.

Pokusme se v následujících kapitolách o vyhledání a shrnutí pragmatických složek jednotlivých forem členu.

4.4 SÉMANTICKO-PRAGMATICKÉ ASPEKTY POUŽITÍ NULOVÉHO ČLENU

4.4.1 DEFINICE NULOVÉHO ČLENU

Přesný a aktuální význam jména v rámci věty či výpovědi vzniká jeho spojením s tím správným determinantem. Pouze takto determinované substantivum lze v diskursu použít. Jak ale definovat absenci determinantu? Jaký je rozdíl mezi absencí určitého či neurčitého členu a nulovým členem? Jak jsme již viděli v předchozích případech, absence členu je také prostředkem vyjadřujícím determinaci, a to například determinaci substantiv použitých v univerzálním významu, například v příslovích, aforismech, ustálených rčeních a obecně známých pravdách. Absence členu je také častá u determinací nepočítatelných (látkových) jmen doplňujících sloveso.

Gramatiky portugalského jazyka však pojmu „nulový člen“ nepoužívají. Celso Cunha v *Breve Gramática do português contemporâneo*⁹ používá termínu „absence určitého členu“ (omissão do artigo definido) a „absence neurčitého členu“ (omissão do artigo indefinido) a spojuje je s následujícími případy.

Absence určitého členu:

1. určitý člen není kompatibilní s ukazovacími zájmeny či číslovkami,
2. podstatné jméno je použito v obecném slova smyslu,
3. ve výčtu, pokud si přejeme docílit efektu akumulace či chaotického výčtu,
4. ve vokativu,
5. v přístavku,
6. před podstatnými jmény označujícími učební látku, či použitými se slovesy jako aprender (naučit se), estudar (studovat), ensinar (učit), apod. ,
7. před verbálními komplementy tempo (čas), ocasião (příležitost), força (snaha), valor (hodnota), které jsou předmětem sloves ter (mít), dar (dát), pedir (žádat).

Absence neurčitého členu:

1. ve vyjádření atributivním:
 - a) v případech, kdy před substantivem již existuje ukazovací zájmeno igual (stejný), semelhante (podobný) a tal (takový), nebo neurčité zájmeno certo (jistý), outro (jiný), qualquer (jakýkoliv) a tanto (tolik),
 - b) pakliže stojí zájmena v 1a) za substantivem, lze jej použít s neurčitým členem,
 - c) v záporné či tázací větě;
2. ve vyjádření komparativním:
 - a) v případě srovnávacích adjektiv tão (tak) a tanto (tak),
 - b) v případě 2. stupně adjektiv v záporných a tázacích větách,
 - c) také v metaforických srovnáních,
3. v kvantifikačním vyjádření před výrazy označujícími neurčité množství,
4. se substantivy denotujícími druh,
5. ve výčtu a v přístavku.

Celso Cunha se ve své gramatice také zmiňuje o vlivu syntaktické konstrukce na použití členu a uvádí pouze dvě syntaktické konstrukce omezující výskyt členu, a to výčet a přístavek. Nezkoumá však další stylově zabarvené varianty použití členu v těchto syntaktických strukturách, jako například výskyt členu určitého a neurčitého. Nezmiňuje další a významnější syntaktické konstrukce mající vliv na absenci determinantu (přísudek jmenný apod.).

⁹ Cunha Celso a Cintra, Lindley (1985:154).

Ani Manuel Rodrigues Lapa ve zmíněné knize nehovoří o nulovém členu jako takovém, ale o absenci členu určitého.

O nulovém členu však hovoří španělská a francouzská lingvistika, byť každá v jiném slova smyslu. Francouzská gramatika podává následující definici nulového členu (l'article zéro):

„L'article zéro fait sens en ce qu'il manifeste un refus de l'actualisation du double point de vue de la classe et de la spécificité du nom. Il ne s'agit donc pas, comme on le dit dans certaine grammaires, d'une omission (au sens d'un oubli, d'une négligence, d'une lacune ou d'un manque), mais de résultat d'une contrainte ou d'un choix.“¹⁰

[Nulový člen vyjadřuje odmítnutí aktualizace z hlediska zařazení do určitého druhu či specifikace podstatného jména. Nejedná se tedy, jak tvrdí někteří gramatikové, o vynechání členu (ve smyslu opomenutí, nedbalosti), ale o výsledek určité nutnosti či výběru.]

O nulovém členu (l'article zéro) v pravém slova smyslu hovoří francouzská gramatika tehdy, kdy se nepodílí na aktualizaci podstatného jména, a to ve dvou případech: jde-li o vypracování slovníku a jde-li o vlastní jména:

„La valeur d'unicité du nom propre en situation interpellative rend inutile tout procès d'actualisation.“¹¹

[Hodnota jedinečnosti vlastního jména při oslovení pak činí aktualizací proces zbytečným.]

Nulový člen, jak jsme již předeslali v úvodní části této kapitoly, se však může vyskytovat také v opozici ke členu určitému a jako opozice ke členu neurčitému. Nulový člen může plnit tři základní funkce. Jedná se o funkci etiketovou, tedy tzv. „fonction de simple étiquetage“, (například na etiketách, nápisech na obchodech či ulicích, v titulcích rubrik a novinových titulcích), o funkci oslovovací typickou pro vokativ, tzv. „une fonction de dénomination“, a funkci kvalitativní integrace, tzv. „une fonction d'intégration qualitative“, která spočívá ne v determinaci podstatného jména, ale ve vyzdvižení jeho kvalitativní vlastnosti.

O třetí tzv. klasifikační funkci nulového členu hovoří také španělská lingvistika, především Amado Alonso, který ve svém díle *Estilística y gramática del artículo en español* charakterizuje podstatná jména se členem a bez členu následujícím způsobem: „*El sustantivo con artículo expresa existencia y el sustantivo sin artículo esencia*“¹² (*Substantivum se členem vyjadřuje existenci, substantivum bez členu vyjadřuje podstatu*). Srovnává tuto dichotomii ve třech následujících větách:

a) *El hombre parecía fatigado.* (Ten muž se zdál být unavený.)

b) *El hombre es mortal.* (Člověk je smrtelný.)

c) *Hombre no es lo mismo que caballero. No es hombre quien se porta así.*

(Člověk není kavalír. Takto se člověk nechová.)

Zatímco ve větě a) substantivum designuje existenci konkrétní osoby a ve větě b) existenci konkrétního druhu, do něhož patří všechna individua náležející do sémantického druhu lidstvo, pak ve větě c) substantivum nepoukazuje ani na konkrétní bytost či druh, ale spíše na jeho vlastnosti, na podstatu bytí. Hlavní rozdíl mezi větami a), b) x c) spočívá tedy v dichotomii existence x podstata.

¹⁰ Charaudeau, Pierre (1985:180).

¹¹ Tamtéž.

¹² Alonso, Amado (1951:70).

„...el nombre con artículo se refiere a objetos existenciales y sin él a objetos esenciales. Con artículo a cosas, sin él a nuestras valoraciones subjetivas y categoriales de las cosas.“¹³

[Podstatné jméno se členem se vztahuje k existujícímu předmětu a bez něj k jeho podstatě. Se členem se vztahuje k věcem, bez něj k našim subjektivním a kategoriálním hodnocením věcí.]

Amado Alonso charakterizuje rozdíl v použití členu takto:

„El objeto intencional es el mismo, pero la intención con que vamos al objeto es otra, nuestra mención es otra porque lo que ahora está aludido en nuestro pensar no es la existencia, sino su esencia o su clase valorativamente consideradas... nuestro momentáneo interés se prende no de la imagen del objeto real que nos ocupa, sino de su refracción ideal, que es su clase, un objeto de valores...“¹⁴

[Zamýšlený předmět je v obou případech stejný, ale záměr, s nímž ho vyjadřujeme, je jiný, protože to, co si přejeme vyjádřit, není existence referentu, ale hodnocená podstata či zařazení ... náš momentální záměr nevychází z obrazu reálného předmětu, ale z jeho ideálního obrazu, a tím je jeho zařazení, předmět hodnot...]

Dumitru Copceag¹⁵ se zabývá použitím nulového členu ve spojení se slovesným doplňkem komplementem slovesa a definuje absenci členu jako prostředek, kterým se neklade důraz na konkrétní předmět, ale vyzdvihuje se jeho důsledek. Věta *Mi amigo tiene coche* (Můj přítel má auto.) nevyjadřuje pouze skutečnost, že přítel vlastní auto, ale implicitně tím vyjadřuje také to, že s ním buď může cestovat pohodlně, kam a kdy si přeje, či nás může zavést domů apod.... V českém jazyce bychom si mohli pomoci buď vhodným intonačním zabarvením anebo v psaném jazyce by podle našeho názoru mohla tento význam vyjádřit citovou, hodnotící nebo apelovou nebo jinou částicí strukturující text /vždyť, ale, přece, zajisté, apod./: *Vždyť můj přítel má auto* implikuje nejen dané vlastnictví, ale také důsledek, který ono vlastnictví přináší.

Eva Spitzová si ve svém příspěvku *El determinador cero* všímá také dalšího významu nulového členu spočívajícího v pouhém nesubjektivním zařazení daného předmětu do určitého sémantického druhu:

„Lo que caracteriza a todos los usos del sustantivo en singular sin determinante (dejando aparte los refranes, frases hechas y casos parecidos) es que con él se enuncia la pertinencia del objeto aludido a la clase de objetos designada por el sustantivo como unidad de la lengua y nada más que esta pertinencia). El objeto (existente o no) designado por el sustantivo, interesa en su conjunto de cualidades que caracterizan a toda la clase; las cualidades por las que los miembros de una clase puedan distinguirse entre sí quedan fuera del interés del hablante.“¹⁶

[Substantiva v jednotném čísle bez determinantu – kromě těch, která jsou součástí lidových přísloví, ustálených výrazů a podobných případů - charakterizuje zařazení daného předmětu prostřednictvím nulového determinantu do druhu předmětů vyjádřeného substantivem jakožto jazykovou jednotkou, a nic víc než to. Předmět, ať už existující či neexistující, vyjádřený substantivem, nás zajímá z hlediska souboru

¹³ Alonso, Amado (1951:71).

¹⁴ Alonso, Amado (1974:133-136).

¹⁵ Copceag, Dumitru. *Un caso de omisión del artículo en rumano y en los idiomas iberorromances*. In *Revue Roumaine de Linguistique* sv. IX, (1964-66:195-201).

¹⁶ Spitzová, Eva (1983:58)

jeho vlastností, které charakterizují celý druh, a vlastností, kterými se jednotlivé prvky sémantického druhu mohou mezi sebou navzájem odlišovat, nejsou ve středu zájmu mluvčího.]

K nulovému členu použitému takovým způsobem bychom do opozice mohli postavit člen neurčitý, kterým vyzdvihujeme právě jeden prvek z množiny určitého sémantického zařazení, a to zejména rozšířením o další atributy:

Viu que tem um jardim grande. (Viděl, že má velkou zahradu.)
X
Assumo esta culpa com tranquilidade. (Přijímám tuto vinu s klidem.)

Také substantiva doprovázená atributem mohou mít nulový člen, pokud je záměrem mluvčího pouze ohraničit významově ten sémantický druh, do něhož dané substantivum s atributem patří.

É médico especialista. x *É um médico especialista.*
(On je odborný lékař.) (Je to jeden odborný lékař.)

„Con el determinador cero se generaliza, se incorpora al objeto a su clase, con el determinador un se individualiza, se saca al objeto de su clase.“¹⁷
[Nulovým členem je předmět zobecněn či sémanticky zařazen, determinantem „un“ je předmět individualizován, předmět je ze svého sémantické třídy vybrán.]

4.4.2 FUNKCE NULOVÉHO ČLENU V PORTUGALŠTINĚ

Pokusme se nyní o vyhledání všech těchto funkcí členu, na něž nás upozornila odborná literatura o blízkých jazycích, v portugalské: funkci „de étiquetage“, funkci vyzdvížení kvalitativních vlastností, funkci implikující důsledek daného jevu, funkce zařazení do určitého sémantického druhu a funkci generalizující. Na paradigmatické ose se budeme snažit vyhledat možnosti použití členu nulového, určitého a neurčitého s ohledem na syntaktickou konstrukci, které je člen součástí.

Připomeňme si, že v rámci determinačních procesů se nulový determinant nejčastěji podílí na determinaci látkových či pomnožných podstatných jmen a na determinaci univerzální kvantifikace či na determinaci klasifikační, tím, že odkazuje na podstatu existence referenta.

Porovnejme následující tři věty:

1a. *Eu tenho dinheiro.* (Já mám peníze.)
1b. *Eu tenho o dinheiro.* (Já mám ty/přece ty peníze.)
1c. *Eu tenho um (algum) dinheiro.* (Já nějaké peníze mám.)

V 1a dává emisar sděluje, že má peníze, a není jeho záměrem vymežit přesně částku, kterou vlastní. Implicitně tímto sdělením ale může vyjádřit i další skryté informace. (opět dané kontextem – viz funkce klasifikační, výše, str. 97 existence versus podstata). V 1b je referentem konkrétní částka peněz, v rámci identifikačního procesu přesně vymezená, a v daném kontextu identifikovatelná oběma participienty. Ve třetím případě je intencí mluvčího sdělit tu informaci, že vlastní nějakou sumu peněz (kontext pak určí přesnější vymezení).

¹⁷ Spitzová, Eva (1990:73)

Nulový člen lze také použít při procesu univerzální kvantifikace, která se spolupodílí na generickém významu příslušného sémantického celku. Takový způsob je typický pro determinaci univerzální kvantifikace.

Při uvádění konkrétních příkladů budeme mimo jiné vycházet ze spontánního jazyka mluveného, který nám poskytnou dialogy divadelních her, obsahujících popis psychického stavu protagonistů, představujícího subjektivního slohotvorného činitele.

Pro přehled funkcí nulového členu, o nichž se zmiňují portugalští gramatikové, uvádíme následující čtyři intence a komunikativní záměry, na nichž se nulový člen může spolupodílet:

1. intence vyjádřit určitý odstup,
2. intence vyjádřit podstatu podstatného jména a jeho nedělitelnost jako sémantického celku (klasifikační funkce),
3. intence vyjádřit entusiasmus, obdiv a sentimentální vztah k referentu,
4. intence uvést výpověď dramaticky podbarvit.

Přestože C. Cunha¹⁸ poukazuje na častou frekvenci použití determinantu ve spojení se substantivy vyjadřujícími příbuzenský vztah, M. R. Lapa uznává absenci členu v těchto případech jako stylizační prostředek, kterým je docíleno určité stručnosti či dramatickosti projevu. Proti však stojí názor Amada Alonsa, který charakterizuje absenci členu spíše jako intenci mluvčího poukázat na podstatu jejich bytí (viz výše).

Dichotomie existence x podstata referentu bude patrnější, srovnáme-li stejné věty, avšak použité s různými determinanty (tentokrát se členem určitým):

2a) *Coitada, vêm por aí abaixo sozinhas: sem mãe, sem pai...*
(Chudinka, schází tudy sama, bez matky, bez otce...)

X

2b) *Coitada, vêm por aí abaixo sozinhas: sem a mãe, sem o pai...*
(Chudinka, schází tudy sama, bez své matky a bez svého otce...)

3a) *Deixarás pai e mãe –diz a religião ao sacerdote.*
(Opustíš matku i otce – praví náboženství knězi.)

X

3b) *Deixarás o pai e a mãe –diz a religião ao sacerdote.*
(Opustíš svou matku a svého otce– praví náboženství knězi.)

Podle názoru Amadea Alonsa věty 2a) a 3a) poukazují na podstatu, ne na existenci; v prvním případě nejde o to, že dívka u sebe nemá ani svou matku, ani svého otce jako konkrétní bytosti, ale je zde skrytý význam hlubší, to význam rodičů v životě každého z nás. Dívka se nachází bez podpory a lásky, kterou ji rodiče mají poskytnout, a proto lze v tomto vyjádření shledat skrytý hlubší význam spočívající ve vyzdvižení i hodnoty rodičů obecně, ne však konkrétních rodičů, jako v případě 2b), kde je poukázáno právě na jejich existenci.

Stejná klasifikační interpretace je pak platná pro formy členu ve větě 3a). Nejde o to, že kněz opustí své rodiče jakožto konkrétní bytosti, ale o význam daleko hlubší; jde o to, že se bude muset obejít bez jejich pomoci, lásky a podpory. Mohli bychom se stručností a dramatickostí, kterou M. R. Lapa charakterizuje absence členu, v těchto případech polemizovat. Nulový člen zařazuje referent do určitého druhu, pro nějž je charakteristická určitá intence (smysl pojmu je jeho obsah, to, co se pojmem míní, jeho hlavní či ústřední význam.) a ta významově přesahuje extenzi (rozsah pojmu, souhrn všech věcí, jež pod tento pojem spadají)..

¹⁸ Cunha, Celso a Cintra, Lindley (1985:161).

Nulovému členu však je také nutno přiznat schopnost vyjadřovat „*concisão enérgica, dramática*“¹⁹, která by snad mohla být shledána v následujících dvou případech s tázacím zájmenem „*que*“.

4. *Que foi, Mariana? (aflita) (Co se stalo, Mariano? /smutná/)*
(Santareno, B., 1985:52)

5. *Que é, filho? Queres alguma coisa? (Co se děje, synu? Přeješ si něco?)*
(Santareno, B., 1985:53)

Přestože nemáme přístup k intonační stránce těchto výpovědí, můžeme se domnívat, že jde o její rychlejší kadenci, o expresivnější nádech. V závorce u první věty se nachází v prameni popis psychického rozpoložení protagonisty, který je *aflito* (nedočkavý); a zřejmě právě pro nedočkavost dozvědět se, co se stalo, může použít nulového členu. Za jiných okolností bychom použili členu určitého.

I v následujících dvou otázkách je zajímavý postup myšlenek mluvčího, který začal produkovat výpověď klidnou otázkou. Pak naléhal na odpověď tím, že opět vypustil člen a dodal výpovědi také rychlejší tempo.

6. *O que é? Que foi?!*
(*Co se děje? ... CO se stalo?!*)
(Santareno, 1985:131)

Přestože se nepodařilo po dlouhodobém hledání najít sémantické interpretace formy *que* x o *que* ve větě tázací, můžeme se pouze domnívat na základě přímé zkušenosti s portugalským jazykem a sledování frekvence použití tázacího zájmena „*que*“ se členem, že forma „o *que*“ je bezpříznaková a stojí proti příznakové formě „*que*“.

4.4.3. NULOVÝ ČLEN VE VYBRANÝCH SYNTAKTICKÝCH KONSTRUKCÍCH

Použití nulového determinantu jakožto sémantického operátoru vyjadřujícího zejména tři druhy determinace - neurčitosti, univerzální kvantifikace a klasifikace a determinace látkových podstatných jmen - je ovlivněno také typem syntaktické konstrukce, které je člen součástí. Člen může být součástí předložkového syntagmatu ve funkci přívlastkové (adjunto adnominal) a pak je akcesorním větným členem, anebo může být ve funkci nominálního komplementu. Funkce adnominálního adjunktu (v české syntaxi obdoba přívlastku shodného) velmi často vystihuje intenzi referenta, zatímco u nominálního komplementu (snad obdoba českého přívlastku neshodného) se jedná o jeho extenzi, konkretizaci, tedy o individualizaci. Tak například ve spojení *a casa de ouro* (zlatý dům) – *a venda da casa* (prodej domu) – se člen spolupodílí i s ostatními významovými složkami věty na rozlišení dvou syntaktických funkcí. V prvním případě klasifikuje podstatné jméno (adjunto adnominal) a ve druhém případě ho identifikuje (complemento nominal).

Použití členu není vždy stejné, ani jedná-li se o stejný sémantický typ substantiva, což je patrné z následujících případů, kdy nominální syntagma má ve výpovědi různé syntaktické funkce (1. a 2. podmět, 3. příslovečné určení, 4. nominální komplement):

1. *É bom homem mas o vinho torna-o violento.*
(*Je to dobrý člověk, ale víno z něj dělá násilníka.*)
2. *A água representa um bem essencial.*
(*Voda představuje zásadní dobro.*)

¹⁹ Lapa, Manuel Rodrigues (1984:116).

3. *Tinha sobre a cómoda um frasquinho com água de cheiros.*
(Měl nad komodou lahvičku s toaletní vodou.)
4. *Portugal é um importante produtor de vinho.*
(Portugalsko je důležitým výrobcem vína.)

O vlivu syntaktické funkce na použití nulového determinantu jakožto součásti nominálního syntagmatu se zmiňuje také Maria Helena de Moura Neves²⁰, která sleduje výskyt nulového determinantu v jednotlivých syntaktických pozicích v brazilské variantě portugalského jazyka. Srovnání varianty brazilské s portugalskou nás přivedlo k závěru, že výskyt nulového determinantu je možný ve spojení s následujícími syntaktickými funkcemi nominálního syntagmatu: podmětné, předmětné, funkce přísudku jmenného, přístavku, s funkcí příslovečného určení, ve výčtu, ve zvolacích větách.

4.4.3.1 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE FUNKCI PODMĚTU

Nulový člen v nominálním syntagmatu ve funkci podmětu je sice možno vnímat jako jev atypický, avšak o to více může přispívat k vyjádření expresivity. Nevesová zmiňuje dvě situace, kdy je použito nulového členu a poskytuje nám níže uvedené příklady (Neves; 2003:430-431). V prvním případě (níže 1a), 1b), 1c)) jde o vyjádření věcně-významové, tedy o formu pro nás bezpříznakovou. Podmět následující za netranzitivními slovesy vyjadřuje existenci anebo výskyt.²¹ Druhý případ, kdy se nulový determinant vyskytuje v nominálním syntagmatu anteponovaném před slovesem, je již stylisticky příznakový, typický pro literární jazyk.

1. Ve skupině stylově neutrální, bezpříznakové, je výskyt nulového determinantu možný tam, kde základem nominálního syntagmatu je substantivum bez determinantu.

a) Základem nominálního syntagmatu je počitatelné podstatné jméno:

1. *Já existem doadores profissionais.* (Již existují profesionální dárci.)

b) Základem nominálního syntagmatu je neurčité a nepočitatelné, nekvantifikovatelné a nekvalifikovatelné referent podstatného jména:

2. *Dá-se manteiga e leite....* (Dává se máslo a mléko...)

Pokud se ve stejné pozici vyskytuje podstatné jméno počitatelné a určité, členu se používá:

3. *Surgiu o rosto de um homem.* (Objevil se obličej nějakého člověka.)

c) Základem nominálního syntagmatu je neurčité substantivum vyskytující se v záporné větě:

4. *Não existia rádio e televisão, nem em sonhos.* (Neexistovalo rádio a televize, ani ve snu.)

2. Ve skupině stylově zabarvené, příznakové, je výskyt nulového determinantu běžný. Tento jev je typický pro jazyk literární a publicistický. Z přímé zkušenosti s portugalským jazykem však můžeme konstatovat, že i v jazyce mluveném je tento jev běžný. Je rovněž častý v mass médiích.

²⁰ Neves; Maria Helena de Moura (2003:39).

²¹ Jedná se o tzv. „verbos existenciais“- *existir* (existovat), nebo „verbos apresentativos“ – jako například: *sair* (odejít), *correr* (běžet), *escorrer* (vytéci), *dar-se* (potkat se), *surgir* (objevit se) atd.

5. *Transeuntes paravam, janelas se abriam, o que teria acontecido àquela mulher?*
(*Kolemjdoucí se zastavovali, okna se otvírala, copak se asi té ženě mohlo stát?*)

6. *Ofertas dessas são irrecusáveis.*
(*Takové nabídky se neodmítají.*)

(*Santareno, B.: 1985:13*)

Ve všech případech bychom však mohli vyhledat na paradigmatické ose další možnosti vyjádření nominálního syntagmatu. Porovnejme následující věty:

a) nominální syntagma je tvořeno neurčitým a počítatelným podstatným jménem:

7. <i>Já existem doadores profissionais</i>	(<i>Již existují profesionální dárci.</i>)
8. <i>Já existem uns/alguns doadores profissionais.</i>	(<i>Již existují nějací profesionální dárci.</i>)
9. <i>Já existem os doadores profissionais.</i>	(<i>Již existují ti (určení) profesionální dárci.</i>)

Rozdíl mezi výše zmíněnými třemi větami bychom mohli postihnout dvojím způsobem. Záleží na tom, zda zařadíme také aspekt vztahu existence – podstata, nebo pouze partitivnost-ucelenost významu. Zatímco M. R. Lapa by determinant ve větách 7. a 8. definoval stejně, tedy jakožto člen s partitivním významem, „sentido partitivo“²² (poukazujícím na existenci jen určitého počtu dárců), pak ve větě 9. se přisuzuje členu význam ucelený „sentido totalitário“.²³ Podle Amado Alonsa bychom však v prvním případě přisoudili členu význam podstaty druhu referentu, který je zařazen do určité sémantické kategorie - jde tedy o pouhé vyjádření skutečnosti, že existují vůbec nějací profesionální dárci - bez ohledu na to, kolik jich je a zda jsou identifikovatelní. Teprve osmá věta zdůrazňuje neurčitým zájmenem *uns/alguns* partitivnost, tedy existenci jen určitého počtu profesionálních dárců. Zde by podle našeho názoru byla interpretace významu jako partitivního vhodnější. Ve větě 9. je pak implikován referent jakožto určitá skupina profesionálních dárců identifikovatelná mluvčím i posluchačem, a tak bychom mohli interpretovat význam určitého členu jako sémantický operátor uceleného významu.

b) Nominální syntagma je tvořeno neurčitým a nepočítatelným, nekvantifikovatelným a nekvalifikovatelným podstatným jménem:

2a) <i>Dá-se manteiga e leite....</i>	(<i>Dává se máslo a mléko.</i>)
2b) <i>Dá-se a manteiga e o leite....</i>	(<i>Dává se to máslo a to mléko.</i>)
2c) <i>Dá-se uma manteiga e um leite....</i>	(<i>Dává se jedno máslo a jedno mléko.</i>)

Ve větě 1a) bychom podle Amada Alonsa mohli nulovému determinantu přisoudit význam vyjadřující podstatu, ve větě 1b) význam identifikační a v 1c) význam určité kvantity.

c) Základem nominálního syntagmatu je neurčité substantivum v záporné větě:

4a) *Não existia rádio e televisão, nem em sonhos.*
(*Nebylo rádio ani televize, ani ve snu.*)

4b) *Não existia a rádio e a televisão, nem em sonhos.*
(*Nebylo to rádio a ta televize, ani ve snu.*)

I zde bychom mohli aplikovat teorii dichotomie podstata – existence. Věty a) vyjadřují podstatu, intenzi a věty b) mohou být pak interpretovány jako extenze.

²² Lapa, Manuel Rodrigues (1984:115).

²³ Tamtéž.

2. Také ve druhé skupině, stylisticky příznakové, bychom mohli hledat možná nahrazení členu nulového, která jsou však stylisticky neutrální.

- 6a) *Ofertas dessas são irrecusáveis. (Takovéto nabídky se neodmítají.)*
6b) *As/Estas ofertas são irrecusáveis. (Tyto nabídky se neodmítají.)*

Ve všech výše zmíněných případech jsme zjistili jednu společnou vlastnost nulového členu, a to tu, že plní významovou distinktivní funkci. Nejenže vyzdvihuje sém podstaty bytí daného referentu, ale podle Nevesové může také plnit důležitou stylistickou funkci i proto, že je typický pro určitý jazykový styl (literární, žurnalistický apod.).

4.4.3.2 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE FUNKCI PŘEDMĚTU

Další funkcí nominálního syntagmatu, kterou Nevesová (Neves, 2003:431-432) zmiňuje v souvislosti s použitím nulového determinantu je funkce předmětná takového syntagmatu, které je tvořeno látkovými neurčitými podstatnými jmény či kvantitativně neurčenými podstatnými jmény spojenými s pomocnými slovesy (tzv. „verbo-suporte“). Nevesová zmiňuje mimo jiné tři důležité případy použití nulového determinantu:

1. K danému podstatnému jménu neexistuje konkrétní referent:

Para dar conselhos não sirvo. (Dávat rady neumím.)

To však nemá podle našeho názoru absolutní platnost, protože se často vyskytují příklady výskytu členu: *fazer a verificação* (ověřit si), *dar a opinião* (vyjádřit názor), *fazer a barba* (holit si vousy). Proto bychom mohli z hlediska bezpříznakovosti na paradigmatické ose vidět paralelu mezi členem nulovým a určitým.

2. Jedná-li se o neurčité, nepočítatelné a látkové podstatné jméno v množném čísle, pak na paradigmatické ose můžeme najít v opozici k nulovému členu člen určitý. Tento dichotomní vztah by mohl být významově antonymní; člen nulový vyjadřuje nepočítatelnost a neurčitost a člen určitý vymezenou kvantitu, určitost a počítatelnost:

Paravam de comer batatas. (Dojídali brambory)
Precisam beber cachaça. (Potřebují se napít cachaçy.)

Srovnajme s:

Paravam de comer as batatas. (Dojídali / ty/ brambory.)
Precisam beber a cachaça. (Potřebují se napít /té/ cachaçy.)

3. Jedná-li se o nominální syntagma neurčité, použité ve větě záporné, nulový determinant je možné nahradit záporným zájmenem. Člen nulový a neurčitý jsou v tomto případě téměř synonymní (rozdíl je velice jemný, použití neurčitého členu je v tomto případě prostředkem zvýrazňující).

- a) *Não encontrei espaço para comentar o assunto com eles...*
(Nenašel jsem prostor k tomu, abych s nimi tu záležitost projednal.)

Při elipse plurálové koncovky *-s* či neurčitého zájmena je pak výpověď do jisté míry atypická, což pozornost posluchače intenzivněji upoutá.

b) *Não encontrei nenhum espaço para comentar o assunto com eles...*
(Nenašel jsem žádný prostor k tomu, abych s nimi tuto záležitost projednal.)

Někdy se zdá, že nulový determinant zastupuje či implicitně vyjadřuje určitou kvalitu:

...vossemecê ainda hoje tem pinta.... (Santareno, B. 1985:58)
(...vy máte pořád šmrnc...)

V této větě nacházíme neúplnost, chybí zde přívlastek *boa* (dobrý). Spojení *boa pinta* (dobré vzezření, dobrý vzhled) však implicitně z kontextu vyplývá. Domníváme se, že v tomto případě je nulový člen stylizačním prostředkem vzbuzujícím větší pozornost. K podobné situaci dochází i v další větě:

Tu sempre tens coisas, Rosária! (Santareno, B.1985:58)
(Ty máš pořád něco, Rosário!)

Zde nulový člen obsahuje významovou složku *contra* (proti), která opět vyplývá z daného kontextu. V tomto případě bychom mohli stejný význam vyjádřit i následujícím způsobem:

Tu sempre tens coisas contra, Rosária!
(Ty máš pořád něco proti, Rosário!)

V případě rozvinutého přímého předmětu nekonkrétního referenta v množném čísle je frekvence výskytu nulového členu má téměř absolutní platnost (neurčitý člen v množném čísle odpovídá právě prázdnému determinantu).

Atribuíram-lhes poderes mágicos. (Přiřkli mu magickou moc.)

Pôs-se a fazer-lhe perguntas sobre os seus passatempos e estudos.
(Začal klást otázky o jeho zálibách a studiích.) (Baptista,2006: 33)

4.4.3.3 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE FUNKCI JMENNÉ ČÁSTI PŘÍSUDKU

V přísudku jmenném se sponou, kdy je v jeho nominální části obsažena pouhá informace o povolání, národnosti, občanství, je rovněž typický výskyt nulového členu. Mohli bychom opět hovořit o intenzionálním použití členu klasifikující dané podstatné jméno.

O meu pai era médico. (Můj otec byl lékař.)
O António é português. (António je Portugalec.)
O Víctor é estudante. (Viktor je student.)

Takové užití nulového členu je bezpříznakové a vyjádření přináší pouze věcnou informaci. V opozici k informému nulového členu by tak mohl stát pragmem členu určitého (nebo neurčitého), kterým je vyjádřen expresivně-emozivní význam.

O meu pai era o médico. Srovnej s: Não era uma loja qualquer. Era a loja!
(Můj otec byl výjimečný lékař.) (To nebyl jen tak ledajaký obchod. Byl to výjimečný obchod.)

O meu pai é que é um médico. Srovnej s: Aquele é que é um homem.
(*Můj otec, to je ale lékař.*) (*To je ale mužský!*)

V případě, kdy se ve jmenné části přísudku nachází adjektivum, je typické užití neurčitého členu. Ten přináší informaci o vlastnosti, kvalitě referentu daného substantiva, jež individualizuje.

Isto é um cão bom. (To je hodný pes.)
A Mariana é uma rapariga boa. (Mariana je hodná dívka.) (Santareno, B.,1985:39)

Budeme-li se opět snažit o vyhledávání dalších možností na paradigmatické ose, pak zjistíme, že se naskýtá i možnost užití členu nulového, který by mohl být charakterizován jako pragmem vyzdvihující vlastnost daného referenta:

A Mariana é rapariga boa. (Santareno, B.,1985:39)

Také M. R. Lapa vyjadřuje obdobný názor na použití nulového členu v takových větách:

„...o substantivo sem artigo faz menção mais da qualidade que do objecto, tem dentro dele uma função de adjectivo, pois que compete sobretudo ao adjectivo a determinação do estado e da qualidade...a ausência do morfema comunica à expressão certo tom entusiástico e admirativo, dá-lhe um timbre levemente sentimental.“²⁴

[... substantivum bez členu odkazuje spíše na kvalitu předmětu, má v sobě skrytu funkci adjektivní, protože především adjektiva vyjadřují stav a kvalitu... nepřítomnost členu pak podbarvuje výpověď určitým entusiasmem či obdivem, lehkým sentimentálním významem.]

V níže uvedené větě:

Isso são modos de falar a uma mãe? (Santareno, B.,1985:64)
(*Copak takovým způsobem se mluví s matkou?*)

nulový člen intenzionálně poukazuje na kvalitu referentu substantiva, ne na jeho existenci. Mohli bychom do věty vložit adjektivum, které však není libovolné, ale musí vyplývat z kontextu, podle něhož se může nulový člen spolupodílet na vyjádření kladného či záporného postoje mluvčího (ironie, cynismus...)

Isso são modos correctos de falar a uma mãe?
(*Copak to je ten správný způsob, kterým se má mluvit s matkou?*)

Nejsou vzácné situace, kdy je sentimentální stylizace umocněna postavením přídavného jména před podstatné jméno. To zdůrazňuje jeho význam a odráží subjektivní postoj mluvčího k dané skutečnosti. Přestože je antepozice pro jednoslabičné adjektivum *bom*, *boa* (dobrý, dobrá) typická, uvádíme tento příklad jako opoziční k příkladu výše zmíněnému, kde ve stejné větě je adjektivum *boa* (hodná) až za podstatným jménem *rapariga* (děvče).

Talvez seja boa rapariga. (Santareno, B.,1985:31)
(*Asi je to hodné děvče.*)

²⁴ Lapa, Rodrigues Manuel (1984:117).

4.4.3.4 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE FUNKCI PŘÍSTAVKU

V nominálním syntagmatu ve funkci přístavku je užití nulového členu zcela bezpříznakovým jevem, proti němu pak stojí expresivnější stylizace výpovědi pomocí členu určitého či neurčitého. Na paradigmatické ose v této syntaktické funkci vidíme tedy opozici nulový člen (informém) x určitý (neurčitý) člen (pragmém).

Srovnáme:

E eu achava que havia um certo vazio, ...que era assim um bocado falso, coisa muito plástica...
(CD-Português Falado; As grandes cidades)
(A já měl pocit, že je v tom určitá prázdnota, ...že je to tak trochu nucené, něco velmi falešného...)

x

Camões, o grande poeta português, morreu pobre. (Lapa, R.M.,s.114)
(Camões, ten velký portugalský spisovatel, zemřel v bídě.)

Rozdíl v těchto dvou větách spočívá v tom, že přítomnost členu odpovídá familiárnější stylizaci textu. Tuto větu M. R. Lapa nahrazuje větou synonymní:

„*Camões, o grande poeta que todos nós conhecemos, morreu pobre.*“ (Lapa, R.M.,s.114)
(Camões, ten velký básník, kterého všichni známe, zemřel v bídě.)

4.4.3.5 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE FUNKCI PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ

V příslovečných určeních jsme zaznamenali velmi nízký výskyt členu, a to především tam, kde je cílem emisor vystihnout pouze stručně způsob uskutečnění či průběhu daného děje:

příčina: *comichar de curiosidade* (umírat zvědavostí), *por curiosidade* (ze zvědavosti),
způsob: *com grande desgosto* (s velkou nelibostí), *com mórbido deleite* (s morbidním potěšením),
místo: *por muros arruinados* (zruinovanými zdmi), *por cortinas de cetineta vermelha* (přes závěsy z červeného sametu),
doprovod /příloha/: uvedená předložkou *com* (s) a *sem* (bez): *leite com chocolate* (kakao – mléko s čokoládou), *pão com queijo* (chléb se sýrem), *bife com batata* (biftek s bramborami), *chá com torradas* (čaj s topinkami), *café com leite* (káva s mlékem),
nástroje: *abrir com chave* (otevřít klíčem).

Avšak přeje-li si emisor podrobněji zachytit konkrétněji způsob uskutečnění a vyjádřit konkrétního referenta, pak je možno v souladu s kontextem užití členu určitého (v případě determinačního procesu identifikačního) či členu neurčitého (v případě determinačního procesu neurčitosti). Srovnáme tedy:

	A		B
Příčina:	<i>morrer de ataque cardíaco</i>	x	<i>morrer do amor profundo</i>
	<i>(zemřít na srdeční selhání)</i>	x	<i>(umírat hlubokou láskou).</i>

Způsob:	<i>com um grande desgosto</i> (s velmi velkou nelibostí)	x	<i>com o grande desgosto</i> (s velkou nelibostí).
Místa:	<i>por muros arruinados</i> (zbořenými zdmi)	x	<i>pelos aqueles muros arruinados</i> (těmi zbořenými zdmi).
Spojení:	<i>*leite com um chocolate</i> (mléko s jednou čokoládou) x	x	<i>*leite com o chocolate</i> (mléko s čokoládou).
Nástroje:	<i>abrir com uma chave</i> (otevřít jedním/nějakým klíčem)	x	<i>abrir com a chave</i> (otevřít s klíčem).

Jak je patrné v příslovečném určení typu A, tam, kde se vyskytuje neurčitý člen, dochází ke specifikaci a individualizaci daného jevu. V jazyce českém bychom si mohli pomoci zájmenem jakýsi, určitý, takový, jeden. Určitý člen v příslovečných určeních typu B pak má za úkol ne přímo nově informovat o daném způsobu, ale připomenout jej. V jazyce českém bychom mohli použít pro určitý člen také zájmeno ten, či onen. Zatímco opozice člen nulový x člen neurčitý odpovídá vyjádření stupně neutrality – intenzity, pak opozice člen neurčitý (nulový) x člen určitý odpovídá vyjádření individualizace x specifikace. V rámci individualizačního determinačního procesu však lze vyjádřit stupně intenzity, a to pomocí ukazovacích zájmen *este, esse, aquele* (ten, ta, to).

	A	neutrální		B	příznakové (větší intenze)
1.	<i>com grande desgosto</i> (s velkou nelibostí)	x	x	<i>com um grande desgosto</i> (s velmi velkou nelibostí).	
2.	<i>com o grande desgosto</i> (s tou velkou nelibostí)	x	x	<i>com aquele grande desgosto</i> (s onou velkou nelibostí).	

4.4.3.6 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE VÝČTU

Také v této funkci vykazuje výraznou stylistickou hodnotu člen určitý a člen nulový. Nelze však porovnávat, který z nich je stylově aktivnější. Oběma členy lze docílit efektů rozdílných. Opakováním členu u každého prvku výčtu zdůrazňujeme hodnotu každého vyčteného prvku zvlášť (velmi častý jev například v poezii).

*Para norte há o abandonado das aldeias,
a casa em ruínas,
a infância, o cais, as pedras,...*

(Baptista, José Agostinho: *Além-Mar*, 2006:5).

(A na severu stojí ty opuštěné vesnice, ten zbořený dům, ono dětství, ta nábřeží, ty kameny, ...)

Nulovým členem ve výčtu docílíme efektu akumulace či zrychlené výpovědi.

Samuel ..., pôs-se a morder e a mastigar tudo: lápis, borrachas, pedacinhos de pau, gomos de cana de açúcar,...
(Cunha, Cintra, 1984: 174)
(Samuel začal vše kousat a žvýkat: tužku, gumu, kousky dřeva, stébla cukrové třtiny, ...)

4.4.3.7 ZVOLACÍ VĚTY

Zvolací věty samy o sobě předurčují absenci členu.

Coisa linda! *Krásné!*
Mentira! *To je lež!* (*Santareno, B. 1985:63*)

Jsou také podmínkou pro použití neurčitého členu deskriptivního s eliptickým atributem typu:
Aquele é um homem!

Aquele é um homem! (*To je ale mužský!*)
Aquele é um homem. (*To je člověk.*)

4.4.4 POUŽITÍ NULOVÉHO ČLENU S UKAZOVACÍMI ZÁJMENY

Přítomnost členu v tomto případě může plnit distinktivní stylistickou úlohu spočívající v rozlišení nejen smyslu výpovědi, ale také subjektivního postoje mluvčího. V jazyce českém jsme v prvním případě nenalezli stylizační prostředky, které by tento rozdíl vystihly, proto do závorek uvádíme typ stylizace. Srovnajme tedy tři následující příklady:

1. rozlišení stylistické.

a) *Vou ficar na casa da minha amiga.* (*Zůstanu u kamarádky.*) (*familiární+*)
b) *Vou ficar em casa dos meus colegas.* (*Zůstanu u kolegů.*) (*familiární-*)

2. rozlišení významové.

a) *Este livro é meu.* (*Tato kniha je moje.*)
b) *Este livro é o meu.* (*Tato kniha je ta moje.*)

3. Rozlišení stylistické i významové.

a) *É a minha mãe.* (*To je moje matka.*)
b) *É minha mãe!* (*Je to moje matka!*)

Zatímco ve větě 1a) a 1b) je primární rozdíl stylistický, spočívající ve vyjádření stupně familiárnosti, pak věty 2a) a 2b) mohou být použity ve zcela jiných kontextech. Ve větě 2a) poukazuje mluvčí na to, že daný předmět patří jemu, zatímco věta 2b) implikuje, že mluvčí svůj předmět po delší době hledání našel. Větou 3a) extenzionálně použijeme členu, když představujeme matku jako konkrétní bytost (synonymní by byla věta *Esta é a minha mãe*), zatímco ve větě 3b) mluvčí intenzionálně zdůrazňuje, že daná osoba je jeho matka se všemi důsledky, které tato skutečnost může sebou nést. Přítomnost či nepřítomnost členu tedy implikuje v každé větě jiný kontext, jiné pojetí.

M. R. Lapa se v *Estilística da Língua Portuguesa* mimo jiné zabýval také statickými výpočty použití určitého členu s přivlastňovacím zájmenem v literárních dílech různých období. Fernão Lopes použil určitého členu s přivlastňovacími zájmeny pouze v 5%, Camões ve 30%, Vieira v 70% a Herculano ve více než 90%. V některých případech, kdy se dříve členu nepoužívalo, se dnes používá. Camões například použil větu vyjadřující opakující se činnost *fez sua oração e partiu logo* (vyslovil svou modlitbu a hned odešel), zatímco

častější je v současné evropské portugalštině použití členu s posesivy. Domníváme se, že použití členu s přivlastňovacími zájmeny je dnes možné vnímat jako bezpříznakový jev, vyjadřující neutralitu. Proto jeho absence, která je popsána v následujících případech, vypovídá o určité atypičnosti, která, jak jsme již konstatovali, může vypovídat jak o změně významu, tak především o změně postoje mluvčího. Lapa ve stejné knize zmiňuje následující případy, kdy lze přivlastňovacích zájmen bez determinantu použít: ²⁵

(a) jedná-li se o příbuzenské vztahy, hlavně o ty nejintimnější, existuje tendence členu nepoužívat:

Meu pai censurou-me. (Můj otec mě zkritizoval.)
Minha mãe resignou-se. (Moje matka to vzdala.)
Belchior, seu neto, costumava abrir os armários.
(Belchior, jeho syn, byl zvyklý otevírat skříně.)

(b) v ustáleném výrazu *de meu*, vyjadřujícím majetek:

Nunca tive de meu, outro bem maior.
(Diconário da Língua Portuguesa Contemporânea:2461)
(Nikdy jsem nic neměl, žádný větší majetek.)

(c) v případě významu neurčitosti, kde lze použít také členu určitého:

Faz sua diferença. (Je tu určitý rozdíl.)
A obra tem seus defeitos. (To dílo má své chyby.)
Tenho cá as minhas dúvidas. (Mám své pochybnosti.)

V následující větě je expresivitu vyjádření dosaženo dvěma prostředky: jednak přesmyčkou podstatného jména a přivlastňovacího zájmena, a dále použitím nulového členu. V jazyce českém bychom však pro takovou expresivní stylizaci mohli použít pouze zvukového prostředku.

.. *Vossemecê treslouca, mãe: isso tudo são coisas suas! (Santareno, B. 1985:98)*
(Vy jste blázen, matko: to vše jsou vaše výmysly!)

4.5 SÉMANTICKO-PRAGMATICKÉ ASPEKTY POUŽITÍ URČITÉHO ČLENU

4.5.1 DEFINICE URČITÉHO ČLENU

Hlavní funkce určitého členu je vymezit význam podstatného jména v rámci determinačních procesů individualizace, pluralizace, univerzální kvantifikace a determinace hromadných podstatných jmen. Nevesová v použití členu spojuje také se slohotvorným činitelem záměru a komunikační strategie.

„O artigo definido precede o substantivo. Ele ocorre, em geral, em sintagmas em que estão contidas informações conhecidas tanto do falante como do ouvinte. O que determina sua presença, entretanto, é a intenção do falante e o modo como ele quer comunicar uma determinada experiência. O uso do artigo é, pois, extremamente

²⁵ Lapa, Rodrigues Manuel (1984:160-164).

dependente do conjunto de circunstâncias, linguísticas ou não, que cercam a produção do enunciado.²⁶

[Určitý člen stojí před substantivem vyjadřujícím informace známé jak mluvčímu, tak posluchači. To, co předurčuje jeho přítomnost, je mimo jiné také záměr mluvčího a způsob, jakými si přeje sdělit určitou zkušenost. Použití členu je tedy ve velké míře závislé na souhrnu jazykových či mimojazykových okolností, které ovlivňují proces tvorby řeči].

V rámci determinačních procesů určitý člen nejen přispívá k jednoznačnému porozumění věcné informace, ale jeho výskyt v některých případech může přispět i k pragmatické či expresivně-emozivní stylizaci s tím, že se stylová aktivita určitého členu mění podle syntaktické funkce nominálního syntagmatu, jehož je součástí. Určitý člen může být v některých konstrukcích příznakový (například je-li v nominálním syntagmatu ve funkci jmenné části přísudku, pak může expresivně výpověď stylizovat) a v jiných bezpříznakový (například je-li v nominálním syntagmatu plnicím funkci podmětu, pak přináší pouze věcnou informaci).

Tento stylistický efekt členu zmiňuje také M. Cressot v *Estilo e as suas técnicas* a mluví v souvislosti s ním o „um valor de excelência, de ênfase“ (tedy o hodnotě výjimečnosti, emfáze)²⁷:

Lamartine é mais que um poeta, é o poeta.
(*Lamartine není jen ledajaký básník, je to výjimečný básník.*)

Não era uma loja qualquer, era a Loja.
(*To nebyl ledajaký obchod, byl to výjimečný obchod.*)

Také ve výčtu či přístavku může člen sloužit jako zdůrazňující prostředek. U toponymických názvů se jej také může použít v tom případě, kdy jeho výskyt není s daným názvem země běžný, avšak poukazuje na určité období nebo rys dané země.

O Portugal dos anos 70. (Portugalsko sedmdesátých let).
Camões, o grande poeta lusófono, (Camões, slavný portugalský básník.....)

Další pragmatické složky členu určitého budou vyhledány v kapitole (4.5.6.).

4.5.2 REFERENČNÍ A ATRIBUTIVNÍ FUNKCE URČITÉHO ČLENU

V rámci determinačních procesů určitý člen odkazuje v souladu s jazykovým či mimojazykovým kontextem na již existující referent, který může být dvojího druhu: konkrétní nebo univerzální. Zatímco v prvním případě bychom mohli na paradigmatické ose nalézt relativně synonymní vztah členu určitého s ukazovacími zájmeny, pak ve druhém případě M. R. Lapa poukazuje na obdobnou relativní synonymii existující mezi členem určitým a nulovým, kde oba mají generický význam.

O homem é mortal. (Člověk je smrtelný.)
Homem não é o mesmo que dizer herói nem santo. (Člověk není hrdina, ani svatý.)

²⁶ Neves, Maria Helena de Moura (2003:391).

²⁷ Cressot (1947:107).

Relativita synonymie mezi zmíněnými případy spočívá v tom, že zatímco druhový význam podstatného jména *o homem* (člověk) se vztahuje ke všem jedincům tvořícím lidstvo, ve druhém případě je referentem jména *homem* nejen k lidský druh jako takový, ale také jeho skrytá kvalitativní vlastnost.

„... aludimos ao género, à soma dos indivíduos que compõem a humanidade... Temos uma impressão de quantidade, de coisa colectiva, como se disséssemos: „Todos os homens são mortais.“ No segundo exemplo... referimo-nos ainda ao género, à classe; mas a noção quantitativa do segundo dá agora lugar a uma noção qualitativa. Efectivamente, aludí[mos mais à qualidade do que ao próprio ser, como se disséssemos: „As fraquezas do homem nem sempre fazem dele um herói ou um santo“.²⁸

[V prvním případě hovoříme o druhu, o všechny jedince, kteří tvoří lidstvo... kdy je evokován význam kvantitativní, kolektivní, který bychom mohli vyjádřit také větou: „Všichni lidé jsou smrtelní.“ Ve druhém případě... hovoříme sice také o druhu či třídě, ne však v kvantitativním významu slova, nýbrž ve významu kvalitativním. Skutečně, hovoříme spíše o vlastnostech nežli o lidech. Jako bychom chtěli vyjádřit: „Slabiny z člověka nedělají vždy hrdinu či svatého.]

Určitý člen však neodkazuje nutně na konkrétní, již existující referent. Může se vztahovat k takovému referentu, který bude teprve v blízké či vzdálené budoucnosti vyhovovat podmínkám vyjádřeným větou vedlejší přívlastkovou. Referenční či atributivní hodnota určitého členu pak předurčuje použití konjunktivního či indikativního slovesného způsobu ve větě vedlejší. Zatímco atributivní funkce členu předurčuje použití konjunktivu ve větě vedlejší vztahné, pak jeho referenční hodnota předurčuje použití indikativu.

A mulher que conseguir mudar esse homem vencerá.
(Žena, které se podaří změnit toho muže, vyhraje.)

x

A mulher que conseguiu mudar esse homem venceu..
(Žena, které se podařilo změnit toho muže, vyhrála.)

Není to však jen dichotomie atributivní x referenční hodnota členu, která předurčuje použití determinantu. Je to také syntaktická funkce nominálního syntagmatu. Zatímco ve výše zmíněných větách, kdy nominální syntagma plní syntaktickou funkci podmětu, člen určitý vykazuje na paradigmatické ose významovou pluralitu spočívající v dichotomii atributivní x referenční význam, pak v níže uvedených větách, kde figuruje nominální syntagma ve funkci předmětu, platí, že na paradigmatické ose je vztah atributivní a referenční vyjádřen opozicí člen určitý x neurčitý:

Estou à procura do livro que posso emprestar ao meu amigo. (referenční funkce)
(Hledám tu knihu, kterou můžu půjčit svému příteli.)

Estou à procura de um livro que possa emprestar ao meu amigo. (atributivní funkce)
(Hledám nějakou knihu, kterou bych mohl půjčit svému příteli.)

Moderní gramatika portugalského jazyka nehovoří o atributivní funkci neurčitého členu, ale o jeho funkci nespecifické. Můžeme se však domnívat, že ze sémantického hlediska neexistuje žádný rozdíl mezi těmito dvěma funkcemi (atributivní funkcí členu určitého a nespecifické funkcí členu neurčitého), protože ani v jednom případě není referent

²⁸ Lapa, Rodrigues Manuel (1984:115).

identifikovatelný. Naši domněnku pak mohou podpořit následující determinanty v podmětné funkci, které pokládá *Gramatika portugalského jazyka* za korektní a kde lze použít člen určitý. Srovnajme:

*O livro que posso emprestar ao meu amigo, é muito útil.
(Kniha, kterou mohu půjčit svému příteli, je velmi užitečná.)*

X

*O livro que possa emprestar ao meu amigo, será muito útil.
(Kniha, kterou budu moci půjčit svému příteli, bude velmi užitečná.)*

Gramatika portugalského jazyka však také uvádí i možnost použití neurčitého členu v této atributivní funkci, přičemž věta vedlejší vztažná vyjadřuje menší pravděpodobnost výskytu daného referentu.

*Um leão que tenha fome é perigoso.²⁹
(Takový lev, který je hladový, je nebezpečný.)*

Na základě tohoto tvrzení bychom mohli hovořit o synonymním vztahu určitého a neurčitého členu, který je součástí nominálního syntagmatu ve funkci podmětu, jehož referent je nekonkrétní. Otázkou však zůstává, zda i v tomto případě je nutné dodržet formální terminologii atributivní význam x nespecifický význam, či zda i členu neurčitému můžeme přiřknout tzv. funkci atributivní místo nespecifické. Tímto bychom mohli terminologický aparát funkcí a významů členu v rámci determinačních procesů mírně zjednodušit.

Stejně tak bychom mohli považovat za relativně synonymní vztah mezi specifickou funkcí neurčitého členu a referenční funkcí členu určitého, protože oba poukazují na konkrétní již existující referent. Ve srovnání se synonymním vztahem ve dvou výše uvedených větách se však zde přece jen objevuje zásadní rozdíl, který spočívá ve znalostech mluvčího a posluchače o vyjadřované skutečnosti.

4.5.3 EXPLETIVNOST URČITÉHO ČLENU

Expletivní funkcí určitého členu se rozumí jeho prázdná sémantická hodnota (viz „Determinační proces identifikace“). Určitého členu v této funkci je použito ve spojení s vlastními jmény.

Ne vždy však lze v tomto smyslu o expletivní funkci určitého členu hovořit. Existují případy, kdy je použito určitého členu s názvem zemí, které jej oficiálně ve svém názvu nemají; avšak přejeme-li si poukázat na určitou vlastnost či období státu, města apod., pak členu určitého použijeme ve významu identifikačním: *o Portugal real* x *o Portugal sonhado e exigido* (skutečné Portugalsko x vysněné Portugalsko).

4.5.4 SUBSTANTIVIZAČNÍ FUNKCE URČITÉHO ČLENU

²⁹ GLP (2003:670).

Určitý člen je prostředkem nevlastní derivace („*derivação imprópria*“), přesunuje-li dané slovo do slovního druhu podstatných jmen. Stylistické zbarvení výsledné výpovědi do velké míry záleží na tom, který slovní druh je pomocí členu substantivizován.

Dokonce se lze setkat i s takovými případy, kdy se adjektivum doplněné členem chová jako pravé substantivum, a lze jej použít i s dalšími přívlasky, jako jsou neurčitá zájmena.

Só os muito bons é que vão conseguir alguma coisa com mais facilidade....
(*Jen ti hodně dobří něčeho docílí snadněji...*)

Mesmo os muito, os chamados muito bons... ainda depois terá que haver os ainda melhores, melhores que os bons..
(*Ale i ti hodně, hodně dobří.. ale stejně tu pak budou ještě lepší, lepší než ti dobří...*)
(*CD-Português falado; Vida de estudante*)

Do této kategorie bychom mohli zařadit také příklad, který nespočívá v substantivizaci pouze jednoho větného členu, ale celé konstrukce, přičemž člen vykazuje vysokou stylovou aktivitu v tom smyslu, že vyjadřuje intenzivně stupeň familiárnosti. Jde o příklady, kdy člen doprovází verbum finitum a větě pak dodává význam negace. Tento případ je jeden z mála, kdy se dá hovořit o takové funkci členu, která se ne spolupodílí, ale vytváří význam celé větné konstrukce:

Vem cá. (K noze!)
É o vens. (To teda nepůjdu!)
(*Alegre, M, Cão como nós, 2003:12*)

Eles vão ao cinema. (Oni půjdou do kina.)
É o vão. (To teda nepůjdou.)

4.5.5 ZÁSTUPNÁ FUNKCE URČITÉHO ČLENU

Tato funkce členu může sloužit jako stylistický prostředek zabraňující jednak tautologii v textu a jednak může stylizačně ztvárnit výpověď v souladu s komunikativním záměrem mluvčího:

Mas a pequena é ainda novinha: tem só dezoito anos! (Santareno, 1985:30)
(*Vždyť ta malá je ještě mladá, je jí jen osmnáct!*)

Ó da casa?! Estás aí, Rosária!? (Santereno, 1985:12)
(*Vy tam, jste doma?!*)

Samotný člen nelze chápat jako prostředek vyjádření expresivity výpovědi. Podílejí se na ní také další prostředky, jako je například elipsa, antepozice adjektiv před podstatnými jmény, intonace atd.

4.5.6 PRAGMATICKÁ FUNKCE URČITÉHO ČLENU VE VYBRANÝCH SPOJENÍCH S VLASTNÍMI JMÉNY

Tato funkce určitého členu je spjata se subjektivním slohotvorným činitelem vztahu mluvčího k dané osobě. Takové užití členu je například velmi vzácné v žurnalistice, zatímco pro běžnou mluvu je velmi častým prostředkem vyjádření stupně familiárnosti. Následující

příklad je přepisem rozhovoru s profesorem literatury, který se týkal portugalského spisovatele Camilo Castelo Branco.

*Eu, o Camilo, admiro o Camilo e bato-lhe palmas na parte literária.
(Já Camila, Camila obdivuji a tleskám mu, co se týče literární tvorby.)*

*Portanto, o Camilo para mim, é um ser falhado, na parte do lar, ...
(Niméně, Camilo je pro mě člověkem, který selhal v životě rodinném...)
(CD-PF; Amores de Camilo,)*

4.5.7 PARTITIVNOST URČITÉHO ČLENU

Tato funkce spočívá v použití členu v předložkovém syntagmatu, který plní funkci přímého předmětu vyjádřeného předložkovým pádem, kdy jde o označení části z určitého celku.

*Somos mortais porque pecamos e pecamos porque ousamos comer do „fruto proibido“.
(Neves, M., 2003: 399)
(Jme smrtelní protože hřešíme a hřešíme, protože se odvažujeme jíst ze zakázaného ovoce.)*

4.5.8 URČITÝ ČLEN VE VYBRANÝCH SYNTAKTICKÝCH KONSTRUKCÍCH

Již jsme konstatovali, že určitý člen může být vnímán jako stylisticky aktivní, pokud je nominální syntagma ve funkci přísudku jmenného, přístavku, ale také ve výčtu. *Gramática de Uso* uvádí další zvláštnosti, které určitý člen vykazuje například v případě více substantiv stojících za sebou a plnících stejnou syntaktickou funkci.

„...recomenda a gramática tradicional normativa que, quando empregado com substantivos de uma série, o artigo deve anteceder cada um dos substantivos (ainda que sejam todos do mesmo género e do mesmo número).³⁰
[... tradiční normativní gramatika doporučuje používat v případě více substantiv určitého členu před každým z nich (a to i když jsou stejného rodu i čísla).]

Také Maria Helena de Moura (2003:444-447) zmiňuje následující zvláštnosti použití členu:

- Člen se neopakuje u dvou substantiv spojených spojkou „e“, vztahujících se ke stejnému referentu.

*... sobre o amigo e mestre, José Duarte fez, realmente, um significativo trabalho.
(...o tom příteli a mistrovi napsal José Duarte skutečně významnou práci.)*

- Člen se neopakuje u substantiv označujících jeden významově spojený celek:

*Negócios ligados com o povo e com as mulheres, jóias, móveis, roupa.
(Obchody spojené s lidmi a se ženami, s klenoty, s nábytkem, s oděvy.)*

³⁰ Neves, Maria Helena de Moura (2003:443).

- Členu se používá u dvou adjektiv anteponovaných před substantivem, která jsou spojena spojkou „e“ a „ou“ (a, nebo), které již samy předurčují existenci více referentů:

*Conheço o bom e o mau cristal.
(Znám dobré a špatné sklo.)*

- Členu se nemusí používat v případě adjektiv vyjadřujících komplexní vlastnost referentu vyjádřeného substantivem, a to v syndetickém i v asyndetickém spojení:

*A longa e estafante viagem, as emoções da chegada, o peso das confidências paternas... haviam-no derreado.
(Dlouhá a znavující cesta, emoce při příjezdu, tíha otcovských důvěrností... jej zničily.)*

- Členu se neuzívá v případě, že jde o dvě substantiva, mezi nimiž existuje synonymní či téměř synonymní vztah či v případě absolutní synonymie mezi nimi (kdy existují například různé názvy pro jeden referent):

*O pasmo, ou susto, é uma situação em que o indivíduo acredita ter perdido a alma.
(Zděšení či úlek, to jsou situace, kdy se jedinec cítí, jako kdyby ztratil hlavu.)*

*A gorila –fêmeo. A chimpanza ou chimpanzeia.
(Gorila –samička. Šimpanzka.)*

- Tradiční normativní gramatika doporučuje užívat členu v případě, že za sebou následuje několik superlativů vztahujících se ke stejnému referentu:

*Para você sou o mais manso, o mais generoso, o mais apaixonado dos namorados.
(Pro vás jsem nejněžnější, nejtědřejší, nejvášnivější z milenců.)*

- Nicméně existují také případy, kdy člen u třetího stupně několika za sebou stojících adjektiv chybí:

*...o menino tivera como pai o mais compassivo, honesto e corajoso ser humano que o mundo contém.
(...chlapec měl za otce nejtrpělivějšího, nejdůstojnějšího a nejodvážnějšího člověka na celém světě.)*

- Poslední případ, kdy se upozorňuje na vynechání členu, je výčet, čímž se přispívá k rychlejšímu tempu promluvy a k vyjádření akumulace referentů.

*Milhões de pessoas, em milhares de cidades, acordam diarimante a bordo de um gigantesco carrossel: filas, ônibus, semáforos, engarrafamentos, prensa, relógio, trabalho, elevador, compra, venda, fome, almoço, sanduíche, jornal, conversa, cagezino, olhares, cobiça, criança, escola....
(Milióny lidí v tisících měst se denně probouzejí v obrovském chvatu: fronty, autobusy, semaforey, zácpy, spěch, hodiny, práce, výtah, nákup, prodej, hlad, oběd, sendvič, noviny, konverzace, kafičko, pohledy, skrblictví, děti, škola...)*

4.5.9 RELATIVNÍ SYNONYMIE ČLENU URČITÉHO S UKAZOVACÍMI ZÁJMENY

Ukazovací zájmena mohou být chápána jako synonymní ve vztahu k určitému členu proto, že jsou také sémantickým operátorem stejných determináčnických procesů jako člen určitý. Nejedná se však o absolutní synonymii. V porovnání se členem určitým vykazují ukazovací

zájmena další dva důležité sémantické rysy: místně i časově lokalizují referent daného podstatného jména a mohou výpověď stylisticky zbarvit a vyjádřit obdiv, ironii, pohrdání, apod.

Zájmeno *este/esta* (ten/ta) nejen referent časově i místně lokalizuje, avšak může sloužit jako stylisticky aktivní prostředek vyjadřující, v porovnání s určitým členem, například výtku, překvapení a obdiv ve zvolacích větách:

Esta gente! Não se pode dar confiança, que abusam logo! ..
(*Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea 2001:1570*)
(*To jsou ale lidi! Nesmí se jim věřit, hned toho zneužijí!*)

Este João é mesmo brincalhão!
(*Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea 2001:1570*)
(*Ten Joao je opravdový vtipálek!*)

Velmi častým stylizačním prostředkem pro vyjádření kladných či záporných vlastností referenta, který se nevyskytuje na místě promluvy, je také ukazovací zájmeno *aquele/aquela* (onen), který dodává expresivně-emozivní význam například křestním jménům:

*Aquele André!*³¹
(*Ten André!*)

A alegria que ele tinha naqueles olhos malvados... (Santareno, B, 1985:22)
(*Radost, kterou měl v oněch očích...*)

São oiro, aqueles pés, aquelas pernas... oiro, oiro a de lei. (Santareno, B, 1985:27)
(*Ty nohy a chodidla jsou jako ze zlata, zlaté, nejzlatější.*)

4.6 SÉMANTICKO – PRAGMATICKÉ A SPEKTY POUŽITÍ NEURČITÉHO ČLENU

4.6.1 DEFINICE NEURČITÉHO ČLENU

Neurčitý člen se podílí na aktualizaci významu substantiva v promluvě v rámci procesu determinace neurčitosti. Přestože z jazykového či mimojazykového kontextu nelze přesně určit referent, mluví o něm Nevesová jako o členu referenčním; to proto, že se vztahuje ke konkrétnímu referentu. *Gramática da Língua Portuguesa* pak nazývá tento význam neurčitého členu „významem specifickým“, proti němuž stojí „význam nesespecifický“. Pokud se dané substantivum vztahuje k již existujícímu referentu, pak neurčitý člen slouží k jeho specifikaci. Pokud je referent pouze pomyslný, je jeho význam nesespecifický, tedy intenzionální, a neurčitý člen zde zastupuje celou řadu potenciálně možných referentů, jehož konkrétní existenci je možné také negovat.

Specifický význam:

1. *Está a chegar um comboio. (Přijíždí vlak.)*

Nesespecifický význam:

2. *Vamos enviar um convite para os nossos familiares.*
(*Pošleme pozvánku našim příbuzným.*)

³¹ Lapa, Rodrigues Manuel (1984:167).

Tato specifická funkce členu je typická například pro úvod pohádek, začínajících větou, která česky zní „Byl jednou jeden král...“ :

Era uma vez um pintor que tinha um aquário, u m peixe encarnado...
(Byl jednou jeden malíř a ten měl akvárium a v něm červenou rybu...)

Velmi časté je však také nereferenční užití (uso não-referencial), kdy se substantivum vztahuje k jakémukoliv prvku dané sémantické třídy. Takové užití odpovídá determinačnímu procesu univerzální kvantifikace. Neurčitý člen však není jediný prostředek, který může takovou univerzální kvantifikaci vyjádřit. Ve stejném významu může být použit i člen určitý.

Um corvo é uma ave.
(Havran je pták.)

Nessa época, as tartarugas geralmente não procuram comida.
(V tomto období želvy obvykle nevyhledávají stravu.)

Často je substantivum s neurčitým členem doplněno o různé atributy, které mohou být vyjádřeny adjektivy, substantivy, vztažnými větami, které blíže specifikují daný referent. Tento proces specifikace však není nikdy úplný, a proto jej někteří gramatikové nazývají „neúplnou determinací“.³²

Stejně jako u referenční a atributivní hodnoty členu určitého, i u členu neurčitého je jeho specifická či nesespecifická hodnota faktorem rozhodujícím o použití slovesného způsobu ve vedlejší větě vztažné, kdy v případě specifického významu neurčitého členu je ve větě vedlejší použito indikativu a v případě nesespecifického významu je použito konjunktivu.

Conheço um senhor que sabe falar fluentemente várias línguas estrangeiras.
(Znám pána, který umí mluvit plynule několika cizími jazyky.)

Preciso de contratar um senhor que saiba falar fluentemente línguas estrangeiras.
(Potřebuji zaměstnat pána, který by uměl plynule mluvit několika cizími jazyky.)

Kromě specifické, intenzionální a generické funkce může neurčitý člen mít také funkci partitivní, kvantitativní a expresivní.

Partitivní funkce užití neurčitého členu spočívá v tom, že substantivum představuje existující referent, který je součástí jakéhosi anaforického řetězce.

Conheço uma das praias da costa alentejana. (Znám jednu z pláží Alenteja.)

Pokud je *um, uma* v opozici k ostatním řadovým číslovkám, hovoříme o kvantifikačním významu neurčitého členu. Ztrácí se v tomto případě význam členu v pravém slova smyslu a formy *um, uma* nabývají významu číslovky. Stejně *uns* získává hodnotu neurčitého zájmena *vários*.

Li apenas um livro de Saramago. (Četl jsem pouze jednu Saramagovu knihu.)
Encontrei uns homens. (Potkal jsem nějaké muže.)

Je-li cílem použít neurčitý člen ve spojení se substantivy v množném čísle, zbývá pouze jediná možnost, a tou je použít nulový člen.

Sei histórias tenebrosas. (Znám strašlivé příběhy.)

³² Cintra, Lindley (1986:347-371).

4.6.2 NEURČITÝ ČLEN JAKO PRAGMÉM

Neurčitý člen se může chovat jako pragném, a to v případě, kdy valorizuje význam referentu bez nutnosti použití adjektiva. K této valorizaci přispívá ve velké míře také intonační faktor:

„Entre o artigo e o nome subentende-se qualquer coisa como „grande“, „enorme“. A entoação com que se diz a frase contribui, é claro para esse efeito superlativo; mas é bem visível que o morfema valoriza intensamente o nome a que se refere.

[Mezi členem a jménem jakoby stálo adjektivum velký, veliký. K tomuto superlativnímu vyjádření přispívá samozřejmě také intonace; ale je jasné, že i tento neurčitý člen intenzivně hodnotí daný referent.]³³

Aquele, digo-vos, aquele é um homem.
(*Tamto, povídám vám, tamto je ale muž!*)

Tem umas ideias ...
(*Má ale nápady..*)

Přestože již bylo řečeno, že plurální význam neurčitého členu je vyjádřen členem nulovým, domníváme se, že plurální tvar *uns*, *umas* (přestože mu byl již prisouzen význam kvantitativní), může také vykázat význam členu poukazujícího ne na kvantitu, ale na kvalitu.

Porovnejme následující dva příklady: v druhém je výpověď stylově zabarvena, přičemž neurčitý člen může být charakterizován jako pragném.

Význam kvantitativní:

Ele tem uns duzentos dólares. (*Má asi dvě stě dolarů.*)
x

Význam kvalitativní:

Ela tem uns olhos! (*Ta má ale oči!*)

O interpretaci kvantitativního či kvalitativního významu tvaru *um*, *uma* bychom v některých případech mohli polemizovat, a to konkrétně ve spojení s neurčitým zájmenem *todo*, *toda*, pro něž je typičtější spojení se členem určitým:

... Ao fim e ao cabo é só ..., para ter possibilidades de um dia vir a ganhar dinheiro, empata –se toda uma adolescência,,toda uma juventude...

(*CD-Português Falado; Vida de estudante*)

(*...A koneckonců jen proto, aby měli jednoho dne možnost vydělávat peníze, věnují studiu celé dospívání, celé mláďi...*)

srovnejme s:

... Ao fim e ao cabo é só para ter possibilidades de um dia vir a ganhar dinheiro, empata –se toda a adolescência,,toda a juventude...

...A koneckonců...je proto, aby si v budoucnu měl jak vydělat peníze, tak investuje celé mláďi, celé mláďi....

³³ Lapa, Rodrigues Manuel (1985:123).

Funkci neurčitého členu bychom zde mohli interpretovat dvěma způsoby. Mohlo by se jednat jednak o funkci kvantifikační, kdy matka hovoří o mládí jedné osoby, tedy své dcery, a v tom případě by stál člen v opozici ke generické funkci členu určitého (kdy se pokazuje na mládí všech studentů). Proti tomuto tvrzení by však mohl hovořit fakt, že i člen neurčitý má funkci generickou, a v tom případě by na paradigmatické ose byly oba dva členy v relativní synonymii. Relativní proto, že člen určitý spíše směřuje k ucelenému významu, zatímco člen neurčitý má tendenci k individualizaci.

Dalším významným faktorem ovlivňujícím výskyt neurčitého členu je syntaktická funkce a sémantické zařazení substantiva. Samotný člen plní syntaktickou funkci podle tradiční syntaxe atributivní (adjunto adnominal), podle generativní syntaxe je pak definován jako determinant. Gramatický člen je akcesorním větným členem, který rozvíjí nominální část věty. Jeho přesné sémantické vymezení však záleží mnohdy i na tom, jakou syntaktickou funkci plní základ nominálního syntagmatu.

Je-li nominální syntagma s neurčitým členem podmět, pak jsou možné dvě základní interpretace významů neurčitého členu, tedy generická (je-li ve větě sloveso obecné) a negenerická (je-li ve větě sloveso negenerické).

*Um matrimônio mantém-se com a conjugação das rendas, não apenas dos corpos.
(Manželský svazek se udrží nejen spojením tělesným, ale také spojením peněz.)*

*Um rato passou correndo e entrou debaixo de um caixão.
(Myš proběhla a zmizela pod krabicí.)*

Je-li nominální syntagma s neurčitým členem ve funkci přísudku jmenného, pak neurčitý člen plní funkci obdobnou atributu. V souvislosti s kontextem může dané jméno nejen zařazovat do určité sémantické kategorie (a uvést do posluchačova povědomí – zde by mohl neurčitý člen být chápán jako informém), ale také jej implicitně kvalifikovat (zde bychom mohli neurčitý člen nazvat pragmemem).

Na ose paradigmatické bychom k neurčitému členu jakožto informému mohli nalézt relativní synonymní vztah se členem nulovým, který přináší pouze věcnou informaci o dané skutečnosti. Často se v přísudku jmenném mohou společně s neurčitým členem vyskytovat také modifikátory či kvalifikátory přinášející novou či relevantní informaci, avšak bez pragmatické složky:

Informém:

*Ela é uma cantora.
(Je to jedna zpěvačka.)*

x Informém:

*x Ela é uma cantora de jazz.
(Ona je jazzová zpěvačka.)*

x Informém

*x Ela é cantora.
(Je zpěvačka.)*

Pragmatický význam neurčitého členu, ve kterém se vyzdvihuje určitá vlastnost, je patrný v následujícím příkladě. Taková expresivní stylizace může být zesílena vsuvkou *é que*, anebo také členem určitým. Na paradigmatické ose tedy lze spatřit nejméně tři možná, relativně synonymní vyjádření:

Pragmém:

*Ela é uma deusa.
(Je to ale bohyně.)*

*Ela é que é uma deusa.
(To je alespoň bohyně.)*

X

*Ela é a deusa.
(Je to výjimečná bohyně.)*

Neurčitý člen má velmi výraznou stylovou aktivitu ve spojení s vlastními jmény, pro které je bezpříznaková buď absence determinantu nebo přítomnost určitého členu. Neurčitý člen zde má význam adjektivní, který poukazuje na určitou vlastnost typickou pro daný

referent, či signalizuje sémantický posun substantiva do kategorie obecných podstatných jmen:

Eu não sou uma Soares.
(Jenže já nejsem nějaká Soaresová.)

Papai era um Quixote.
(Táta, to byl hotový donkichot.)

Neurčitý člen také může vyjádřit nepředvídatelné aspekty osoby:

Apesar disso tudo, um Joaquim risonho, a satisfação em pessoa...
(Cunha, *CIntra*, 1985:176)
(Přesto všechno, usměvavý Joaquim, naprosto spokojený...)

Podobná funkce neurčitého členu se vyskytuje také v případě spojení s toponymy, avšak ve srovnání s antroponymy je nutné jej dále rozvinout o atribut:

Falavam de uma Paris que pouca gente conhecia.
(Mluvili o takové Paříži, kterou znalo málo lidí.)

Stejně jako určitý člen, tak i neurčitý může plnit substantivizační funkci. Proti substantivizační funkci členu určitého však obsahuje významovou složku určité vágnosti, neurčitosti, a právě v tom je možné jej vnímat jako stylisticky příznakovější.

Você tem um pensar forte! Um pensar forte!
(Vy máte ale silnou mysl. Silnou mysl!)

Tal experiência de um eu aprisionado acarreta consigo um sentimento de falta de auto-realização.
(Taková zkušenost uvězněného já obnáší pocit nedostatku seberealizace.)

Ainda havia um „porém“.
(Ještě tam bylo jedno ale.)

5 STYLOVÁ HODNOTA ČLENU V ŽURNALISTICE

5.1 FUNKČNÍ STYLISTIKA A TYPOLOGIE TEXTU

Jak jsme již zmínili v kapitole pojednávající o postavení stylistiky v současné portugalské jazykovědě, je stylistika vnímána jako pomezí disciplína vycházející z různých názorových postojů a teorií. Jeden z oborů, s nímž nachází stylistika důležitý styčný bod, je typologie textů zabývající se diferenciací stylů, textových typů a žánrů, která tak klasifikuje jazyk podle všech funkcí, které jazyk plní ve společnosti. Tyto funkce ovlivňující užívání členu vedou také k důležitým specifikům, která člen může vykazovat. V předchozích kapitolách jsme se zaměřili na specifika členu ovlivněné rámcem slova či věty. V tomto případě to však bude rámec širší, který bude do velké míry předurčovat způsob použití členu. Bude to kontext či typ textu, v závislosti na něm totiž lze vyjádřit subjektivitu nebo objektivitu, stupeň familiárnosti či oficiality, knižnost či novost výrazu, stupeň zdvořilosti či nezdvořilosti.

Ve výše zmíněných případech můžeme dokázat vliv různých slohotvorných činitelů na celkový typ textu. Připomeňme si jen, že tyto slohotvorné činitele mohou být buď objektivní, (mohli bychom je nazvat „factores estilísticos objetivos“), nebo subjektivní, (možné přeložit jako „factores estilísticos subjectivos“). Mezi objektivními slohotvornými činiteli³⁴ jsou

³⁴ Čechová, M., Chloupek J., Krčmová M., (1997:50-63).

zmíněny: základní funkce komunikátu (funkce sdělná – odborně sdělná a vzdělávací, direktivní, operativní, perzvizivní, esteticky sdělná, apod.), ráz komunikátu (související se soukromostí či veřejností dané komunikace), situace a prostředí (zvané komunikační situace), charakter adresáta (uvědomělý postoj k adresátům, jejich intelektuální úroveň, vzdělání, sociální zařazení, pohlaví a věk), užitá forma komunikátu (stylová sféra mluvených a psaných komunikátů), míra připravenosti komunikace, užitý kód jazykové komunikace (kód mluvený, psaný), téma komunikátu. Jako subjektivní slohotvorní činitelé jsou pak zmiňovány intelektuální a rozumová vyspělost komunikanta, schopnost abstrakce a logického myšlení, znalost kódu komunikace, tj. znalost mluveného a psaného jazyka v jeho normě, kodifikaci a stylové mnohotvárnosti, životní zkušenosti, kulturní a společenský rozhled, úroveň všeobecného a odborného vzdělání, schopnost metajazykového myšlení a jazyková uvědomělost komunikanta, znalost tématu jazykové komunikace a vztah k obsahu, povahové a mentální vlastnosti komunikanta a vztah k určité sociální skupině a prostředí, vztah k adresátovi a vědomí záměrné adresnosti komunikátu, osobní sklony, záliby a zvyklosti komunikanta.

Proto, aby mohl být zařazen určitý stylistický prvek do textu, musí odpovídat jeho celkové povaze, která je těmito faktory ovlivněna. Pokud si přejeme sdělení neutrální, a jeho prostřednictvím tvořit text formálnější či zdvořilejší, pak použijeme věty typu b). Věty typu a) jsou naopak familiárnější, a ne zcela univerzální. Věta typu 1a), 2a) 4a) například není zcela vhodná pro zařazení do textu určeného starším či společensky nadřazeným adresátům. Proto je typ textu a jeho funkce základním faktorem ovlivňujícím nejen použití členu, ale s ním také celé větné konstrukce.

Typologie textu má v Pražské škole základ v budování tzv. funkčních stylů. V prvopočátku to byly myšlenky B. Havránka (1932), který rozlišil funkce spisovného jazyka a jim odpovídající funkční jazyky: funkci komunikativní, prakticky odbornou, teoreticky odbornou (sdělovací funkce) a estetickou. O pár let později byly stanoveny J. V. Bečkou další funkční jazyky: jazyk úřední, hospodářský (včetně jazyka obchodního) a ten, který je pro náš cíl v této kapitole relevantní, styl novinářský. Současná česká lingvistika při charakteristice funkční diferenciaci spisovného jazyka vychází z pojmů stylová sféra (určitý okruh komunikace), stylová vrstva (specifická vrstva výrazových prostředků a celková stavba textu podřízena stylové normě určitého typu textu) a stylový typ (každý stylový typ má vlastní soubor specifických norem). Dnes počítá s následujícími funkčními styly: prostěsdělovacím (hovorovým), odborným, publicistickým a uměleckým, administrativním, řečnickým a někdy i esejistickým.³⁵

Blízko ke klasifikaci funkčních stylů má také stylisticko-sociolingvistická teorie M. A. K. Hallidaye postavená na pojmu registr. Také on přiřazuje soubory jazykových prostředků funkcím projevu v určité situaci s tím, že bere v potaz čtyři důležité složky: téma, médium (psanost, mluvenost), vztahy účastníků (a jejich sociálních rolí, které určují stupeň oficiálnosti a formálnosti komunikace) a někdy bývá ještě připojena dominantní funkce sdělení (výklad, hodnocení). Na základě těchto složek pak dělí stylistika v jeho pojetí texty na reklamní, literární, novinářské, vypravěčské, expoziční, vědecko-technické, právní, administrativní (někdy pod názvem administrativně-právní).

Textová typologie však nepracuje pouze s klasifikací pražské funkční stylistiky. Jde o obor daleko složitější, který hledá možný jednotný typologický základ všech druhů textů, což je úkol velmi nesnadný.

Typy textů mohou být také diferencovány například (v Grossově teorii)³⁶ podle „kontextového ohniska“, tj. podle způsobu, jakým při produkci textů usměrňuje mluvčí pozornost adresáta na specifické faktory a okolnosti komunikační situace. Jádrem této

³⁵ Čechová, M., Chloupek J., Krčmová M., (1997:30).

³⁶ Grosse, E.U. (1976).

typologie je pět složek textu: deskripce (reálné jevy v prostoru), narace (reálné a/nebo konceptuální fenomény v čase), expozice (rozkládání nebo skládání pojmových představ mluvčího), argumentace (vztahy mezi pojmy nebo výroky mluvčího), instrukce (budoucí chování produktora nebo příjemce). Taková textová typologie nám však z hlediska použití a zkoumání členu nemůže sloužit jako výchozí bod z toho důvodu, že v jednotlivých zmíněných typech textů se mohou objevit stejné funkce členu, které odrážejí spíše daný kontext nežli danou textovou funkci.

E. U. de Grosse však zmiňuje další typy textů. Jedná se o texty

Typ textu	Textová funkce	Příklady textů
normativní text	normativní	zákony, statuty, smlouvy, plné moci, rodné listy, oddací listy
kontaktové texty	Kontaktové funkce	Blahopřání, kondolence,
sebezobrazovací texty	sebezobrazovací funkce	deník, životopis, literární deník, biografie
poetické texty	poetická funkce	básně, román, komedie
výzvodové texty	výzvodové funkce	reklama, program strany, inzerát
věcně informační texty	funkce předání informace	zpráva, vědecká zpráva
texty určené skupině posluchačů-čtenářů	indikuje skupinový charakter textu	pisně

Tato klasifikace má sice výhodu, že je zaměřena na funkci textů, ale zároveň nevýhodu, že síť funkcí je příliš řídká, a je tedy třeba přiřadit k jednomu druhu textu intuitivně různě existující texty (např. reklamní text, program strany, žádost), je třeba vzít také v úvahu, že konkrétní texty mohou mít několik různých funkcí (mezi komunikační funkcí a druhem textu není tedy vztah 1:1). E. U. GROSSE³⁷ sice hovoří o tom, že určitá třída textů má dominantní funkci, avšak ukazuje také, že pojem „dominance“ je používán nejednotně (zčásti jako pojem syntaktický, zčásti funkční, zčásti statistický), a že to zabraňuje vytvoření homogenní klasifikace textů. Pro náš cíl by mohla být také tato klasifikace textů užitečná, mohli bychom vyhledávat čistě informativní významové složky členu například v normativních textech či v textech věcně informačních a pragmatické složky členu například v poetických textech či textech sebezobrazovacích. Protože jde však v textu velmi často o interakci různých interních a externích vlastností, nelze takovou klasifikaci členu podle druhu textu považovat za absolutní. I v oficiálních projevech lze vyjádřit určité emoce, stejně tak i ve familiárním prostředí můžeme záměrně vyjádřit určitý stupeň formality.

Pokusy o typologii textu ukazují také teorie mluvních aktů, jejichž základními představiteli byli J. L. Austin a R. Searle, kteří vyčlenili pět typů ilokucí (záměrů mluvčího) vyjadřovaných především explicitními performativními slovesy. Podle Austina existuje pět tříd mluvních aktů: verdiktiva (posuzuji, hodnotím, oceňuji), exercitiva (jmenuji, pověřuji, naléhám), komisiva (slibuji, přísahám, povolují), behabitiva (omlouvám se, děkuji, blahopřeji, lituji), expositiva (tvrdím, připouštím, předpokládám). Searl zmiňuje mezi jinými také prezentativa (zjišťuji, tvrdím), direktiva (žádám, prosím, příkazuji), komisiva (slibuji, nabízím), expresiva (děkuji, blahopřeji, omlouvám se) a deklarativa (jmenuji, prohlašuji). Tento pohled bude při sledování členu také jedním ze stylistických faktorů, avšak zahrneme jej jen okrajově do sémanticko-pragmatických aspektů, kdy v závislosti na typu slovesa budeme danou skutečnost vnímat jako známou či neznámou, specifickou či nespecifickou.

Stylistickou hodnotu členu však můžeme dokázat naprosto přesně tam, kde vykazuje opravdu své specifické vlastnosti, které jsou dány typem textu či funkčním stylem. Jedním

³⁷ Grosse, E.U. (1976).

z příkladů, kde lze hovořit o specifické vlastnosti členu, je jazyk textů v publicistické oblasti. Vymezení této oblasti a norem jejího stylu je záležitostí komplexní a heterogenní.

Existuje rozdíl v tom, jak na publicistiku pohlíží jazykověda a jak žurnalistika. Jazykověda ji vnímá jako mezilidskou komunikaci „informující o aktuálních společenských a politických událostech a komentující je a rozumí tím tedy texty, které mají vztah k žurnalistice.“³⁸ V žurnalistické teorii se však do publicistiky řadí texty, jejichž funkcí není jen informovat, nýbrž informace komentovat a hodnotit, získávat adresáty, přesvědčovat je a vybízet, přičemž cílem autora je vyjádřit vlastní postoj k lidem i světu. V tomto případě je možné překročení hranice objektivnosti a posunutí do emotivnosti a expresivity. A přestože je naše zkoumání zaměřeno lingvisticky, bude nutné při analýze funkcí a hodnot členu, které se v publicistickém stylu objevují zvážit také tuto stránku publicistiky.

5.2 KLASIFIKACE NOVINÁŘSKÝCH ŽÁNŘŮ

K posouzení použití expresivní funkce členu v rámci publicistického jazykového stylu je důležité si uvědomit rozmanitou a členitou povahu samotné žurnalistiky. V naší stylizaci budeme vycházet ze dvou klasifikací publicistického stylu: z klasifikace české³⁹ a z klasifikace portugalské, tak, jak ji podává Anabel Gradim v *Manual de Jornalismo*.⁴⁰ Česká žurnalistika zmiňuje dvě nejdůležitější skupiny: zpravodajství a vlastní publicistiku. Zpravodajství zahrnují například televizní noviny, jejichž hlavním úkolem je předávat čisté informace, strohá fakta, a mezi jehož hlavní kritéria spadají rychlost, přesnost, objektivita, nepředpojatost a vyváženost. Novinový článek samotný spadá do oblasti publicistiky, která se dělí na dva hlavní proudy: *publicistiku analytickou a publicistiku beletrizující*. Publicistika analytická zařazuje témata do širších souvislostí a táže se na jejich příčiny. Publicistický jazyk je popisnější, než jazyk zpravodajský a má za úkol vzbudit u čtenáře zamyšlení nad komentovanou skutečností. Projevuje se zde již osobní angažovanost autora, který své myšlenky a argumentaci popisuje již z nějakého názorového úhlu. Hlavními žánry analytické publicistiky je komentář, úvaha, glosa, analytický článek a publicistický rozhovor. Analytický článek se přitom pohybuje na pomezí mezi zpravodajstvím a publicistikou. Jedná se o výklad aspektů určitého problému bez subjektivního závěru. V beletristické publicistice pak prezentuje autor informace a své názory volnějším a literárně bohatšími texty. Tento styl je vhodný pro prezentaci osobních zážitků a zkušeností. K beletristické publicistice patří fejeton, sloupek, glosa, reportáž, příběh, medailon.

V portugalské žurnalistice je vnitřní diferenciací novinářského stylu obdobná. I zde jazyk novinářský představuje rozličnost žánrů, existuje tzv. *notícia* či *géneros da banca* (lze přirovnat ke zpravodajství-zpravodajské články), jejichž funkce je předat co možná neobjektivněji informace týkající se událostí či skutečností. A dále texty publicistické, jejichž cílem je také vyvolat u čtenáře zamyšlení nad komentovanou skutečností, donutit jej k vytvoření určitého názoru a v případě beletristické publicistiky jde o prezentaci osobních zážitků a zkušeností: sem se řadí texty tzv. „*géneros de rua*“ (odpovídající beletristickým žánrům a zahrnující příběh, reportáž, rozhovor, sondáž....) a „*géneros de opinião*“ (odpovídající analytickým žánrům (úvodník, fejeton, kronika, analytický článek, kritika, dopisy).

Rozdíly mezi jednotlivými vlastnostmi novinářských žánrů budou pro naši analýzu zásadní: budeme sledovat, jak se chová člen v článku analytickém, který je charakterizován

³⁸ Bartošek (1997:63).

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Gradim, Anabela (2002).

předáváním věcných informací, a postrádá subjektivní závěr autora a jak se chová v jiných žánrech, či typech textů, které jsou podbarveny evaluativními, metaforickými a alegorickými výrazy, které mohou být i lehce hovorové.

Pro naši analýzu bude zásadní vymezit dvě definice stylému „člen“, tedy dvě stylistické funkce, které člen může plnit v publicistice. Budeme vycházet nejen z jeho stylistické schopnosti emocionálně-expresivního podbarvení textu, které mohou vynikat v neutrální výrazové rovině, ale také z definice stylému, kterou formuloval J.Mistrík⁴¹: „Stylémou může být každé slovo, veta nebo část textu, která má takú výraznú podobu, že nám při štylistickej typológii textu signalizuje zameranie, charakter textu.“⁴² Vyhledávání těchto hodnot členu pro nás bude tedy hlavním cílem, protože, jak uvidíme, ty může za určitých okolností vykazovat jak člen nulový, tak člen určitý či neurčitý.

Člen nulový však vykazuje ve srovnání se členem určitým či neurčitým zvláštní rysy. Zatímco například přítomnost neurčitého členu spolu s evaluativním substantivem či adjektivem v titulku může signalizovat tu povahu publicistických žánrů, která zahrnuje autorský pohled na věc, pak nulový člen v určitých pozicích může prozradit již v titulku, že se bude jednat o analytický či zpravodajský článek.

Na první stránce novin obsahující stručné informace o událostech celospolečenského významu bude také v titulcích převažovat nulový člen, někdy však je tu určitý člen, a to podle potřeby aktualizovat réma ve čtenářově povědomí. Pro všechny čtenáře nejsou tytéž zprávy stejně srozumitelné a aktualizace substantiva (jádra výpovědi) pak může probíhat odlišným způsobem podle regionu. V regionálních novinách se například může určité zprávě týkající se daného regionu věnovat dlouhodobější pozornost. Proto je pravděpodobnější, že se v titulku objeví člen určitý dříve, než tato zpráva bude zveřejněna v celostátních novinách.

Významným faktorem při zkoumání členu v žurnalistice je také uspořádání psaného textu, a to jak vertikální (grafické), tak horizontální (ovlivňující hierarchii předávaných informací). V rámci horizontálního členění budeme sledovat například vliv pozice rematické a tematické části věty na použití členu. Větší pozornost však budeme věnovat použití členu v jednotlivých částech článků, především tedy v titulcích, podtitulcích a úvodních odstavcích. Cílem naší analýzy bude popsat a vysvětlit nejen pravidelnost výskytu a použití členu, ale také vyzdvihnout jeho asymetrie a zvláštnosti, a to ze tří hledisek:

1. horizontální a vertikální uspořádání textu,
2. publicistický žánr analytický x beletrizující,
3. syntaktická funkce a sémantické zařazení jména, jež člen doprovází.

5.3 POUŽITÍ ČLENU V TITULCÍCH A V PODTITULCÍCH

Titulky a podtitulky zaujmou na první pohled každého čtenáře proto, že poskytují zevrubnou představu o dané události a probouzejí zájem o získání dalších informací. Samotný titulek by měl odrážet povahu žurnalistického textu a my se budeme snažit v této části dokázat, že tato povaha textu (titulku) bude mít zásadní vliv na výskyt členu. V titulcích se tento výskyt členu neodvíjí pouze od publicistického žánru, nýbrž také od syntaktické funkce nominálního syntagmatu, jehož je součástí, a od jeho sémantického zařazení, což je skutečnost často opomíjená.

„A brevidade e a vivacidade do título permitem certas violências gramaticais. Todavia, deverá conter, expressos ou implícitos, sujeito, predicado e complemento (directo ou

⁴¹ Mistrík, Jan (1985:584).

⁴² Findra, Ján (2002:90-99).

indirecto). Quanto a outros elementos da frase, nomeadamente algumas partículas e artigos (definidos e indefinido), devem ser retirados.⁴³

[Stručnost a strohost titulku umožňují některá porušení pravidel. Avšak musí obsahovat, ať již explicitně či implicitně, podmět, přísudek a předmět (přímý či nepřímý). Co se jiných složek věty, především částic a členů (určitého a neurčitého) týče, ty by měly být z titulku vynechány.]

Takové tvrzení se však vztahuje pouze k určitému typu textu a k určitým syntaktickým konstrukcím. Nemá absolutní platnost, přesto ale můžeme hovořit o oprávněném zobecnění v rámci zpravodajství, a to se budeme snažit dokázat příklady z deníků s největším počtem prodávaných výtisků, a to Público, Correio da Manhã, Diário de notícias z posledních pěti let, které jsou přístupné na internetu a které jsme shromáždili při pobytu v Portugalsku:

Orfãos de pais viros.

Médico segura coração de bebé.

(Rodiče sirotků jsou naživu.)

(Lékař drží v ruce srdce dítěte.)

(Correio da Manhã, 14-8-2005)

Operação „Ida e volta“ :seis mortos e 22 feridos graves desde sexta feira.

(Operace „Tam a zpět“: od pátku šest mrtvých a 22 zraněných.)

(Público, 30-7-2005)

Jak vidíme, v titulcích zpravodajství se nominální syntagmata vyskytuje s prázdným determinantem. Za jiných okolností však by člen obsahovat měla, což dále budeme dokazovat vyhledáním stejných nominálních syntagmat uvnitř článku, kde bude člen přítomen.

Zajímavé pro nás bude vysvětlení takového jevu, jako je vynechání členu v novinových titulcích. Domníváme se, že existují dvě možné interpretace: buď můžeme

2. definovat nulový determinant jako člen nulový tak, jak jej vnímá francouzská lingvistika, která jej definuje jako „l'article zéro – l'article d'□ e etiquetage“ (viz kapitola 5.4.1 Definice nulového členu), a mohl by odpovídat expletivní funkci, která nemá žádnou sémantickou náplň, není vnímána jako sémantický operátor, ale pouze jako prostředek k dodržení určité formální úpravy článku.
3. anebo v souladu s tím, co bylo o nulovém členu řečeno v sémanticko-pragmatických aspektech použití členu, jej můžeme vnímat jako prostředek vykazující na ose paradigmatické synonymní vztah ke členu určitému či neurčitému s tím, že vyjadřuje stejné významové jádro, ale stylisticky jej pouze jinak upravuje: lze jím vyjádřit esenci (podstatu bytí), či svým prázdným místem upoutat větší pozornost čtenáře a vybídnout jej ke zjišťování dalších informací. . A v tomto případě bychom mohli hovořit o stylisticky aktivní hodnotě nulového členu stojící tak v opozici ke stylisticky pasivnímu členu určitému a neurčitému.

Oba dva způsoby interpretace se zakládají na logickém přístupu. My se však přikloníme k první možnosti, tedy k prázdné sémantické hodnotě nulového determinantu, a to ze dvou důvodů: prvním je etika novináře, který by měl při zpracování informace dodržovat ve zpravodajství co nejobektivnější postup a určité formální úpravy, a druhý důvod je ten, že, jak bude patrné v níže uvedených příkladech, určitý člen u toponym je v titulcích nahrazen právě nulovým členem, který můžeme vnímat stejně expletivně jako člen určitý; tedy když samotný člen u toponym funguje jako prázdný sémantický operátor, proč by měla jeho nepřítomnost mít odlišný stylistický efekt? Toponyma není důležité v titulku ani determinovat, ani stylisticky upravovat, leda tak, že si přejeme docílit jen jisté formální úpravy titulku a tím také signalizovat zaměření textu a novinový žánr.

⁴³ Gradim, Anabela (2002).

5.3.1 ČLEN V TITULCÍCH A PODTITULCÍCH VE ZPRAVODAJSTVÍ

Syntaktická funkce společně se sémantickým zařazením nominálního syntagmatu, jak jsme již konstatovali, výskyt členu v titulcích také významně ovlivňují. Nejméně často se bude člen vyskytovat v nominálním syntagmatu ve funkci podmětné a předmětné, častěji pak v nominálním syntagmatu předložkovém ve funkci příslovečného určení místa.

5.3.1.1 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE FUNKCI PODMĚTU

Nejpříznačnějším pro novinové titulky je absence členu u substantiv v podmětné funkci, a to i tam, kde by podle gramatických pravidel správně člen figurovat měl za každých okolností, například u toponym států, u názvů institucí, politických stran, organizací, u konkrétních osob. Nevesová považuje sice výskyt nulového členu v nominálním syntagmatu podmětném za běžný, avšak pouze v případě, že podmět stojí za slovesem. V opačném případě přiznává nulovému členu stylistickou hodnotu typickou pro použití literární:

„Em sintagma nominal com sujeito anteposto marcado estilística ou informativamente, em uso literário.“⁴⁴

[Nominální syntagma ve funkci podmětu stojící před přísudkem je stylisticky či informačně příznakové, a je používáno v literárním jazyce.]

Význam informačního příznaku však Nevesová dále nedefinuje, a my bychom se mohli domnívat, že informační příznak v tomto ohledu se zřejmě týká antepozice rematické části, která je kladena před část tematickou, čímž se tato pozice stává atypickou. Pokud má nulový člen v této pozici nějakou příznakovou hodnotu, pak tato hodnota může spočívat opět v interpretaci stylému jakožto prostředku signalizujícího typ textu, v jehož titulku může dojít k různým odchylkám od normy (viz výše) jen za cílem dosažení určité formální úpravy.

O vlivu syntaktické funkce na výskyt členu u toponym v běžném textu také pojednává Soaresová:

„...em alguns nomes de países como „França“ ou „Itália“, entre outros, pode em português assistir-se, em determinadas construções, à supressão do artigo. Quando não ocorrem em posição de sujeito e sim de complemento, diz-se, por exemplo, „Estive em França.“ e o nome surge unicamente regido de preposição. Contudo, o mesmo já não acontece no caso do nome „Dinamarca“, entre outros, em que, na mesma construção se usa o artigo e se diz „Estive na Dinamarca.“⁴⁵

[... v některých názvech zemí, jako Francie či Itálie, mezi jinými, nemusí být v portugalském jazyce v některých konstrukcích člen použit. Pokud nefigurují ve funkci podmětu, ale předmětu, pak lze říci „Estive em França“/Byl jsem ve Francii/ s názvem země bez členu, pouze s předložkou. Avšak totéž neplatí například pro Dánsko, v němž ve stejné konstrukci členu užitíme.]

Toto tvrzení však neplatí pro použití toponymických názvů v novinových titulcích. V nominálním syntagmatu podmětném v titulku se člen nevyskytuje, ale je třeba

⁴⁴ Neves, Maria Helena de Moura (2003:431).

⁴⁵ Soares, Isabel Pardal Hanemann (1999:500).

zdůraznit, že jeho absence nepřináší ani žádné stylistické zabarvení (na rozdíl od antroponym, kde nulový člen vystihuje určitý stupeň formality), ani žádný synonymní vztah na ose paradigmatické s určitým či neurčitým členem. Stylistickou hodnotu členu zde lze tedy vnímat ne jako pragmatickou složku vyjádření, avšak jako jazykový stylém signalizující povahu textu.

(Público,30-07-05)

*EUA tentaram impedir saída de artigo sobre bioterrorismo.
(Spojené státy se pokusily zabránit publikaci článku o bioterorismu.)*

*Canadá aprova casamentos ente pessoas do mesmo sexo.
(Kanada schválila zákon o uzavření manželství mezi homosexuálními páry.)*

*Marrocos leva a tribunal a porta voz do mais poderoso movimento islamista.
(Maroko posílá k soudu mluvčího nejmocnějšího islámského hnutí.)*

*SEF contra nova lei da nacionalidade. (Serviço de Estrangeiros e fronteiras)
(SEF proti novému zákonu o národnosti.)*

5.3.1.2 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE FUNKCI PŘEDMĚTU

V předmětné funkci si v titulcích opět povšimneme výskytu nulového členu, a to v takových konstrukcích, kde za jiných okolností - mimo titulek- je člen přítomen. Mohli bychom hovořit o podobné stylistické hodnotě jako v předchozí kapitole, kdy člen u toponym může signalizovat typ textu. V tomto případě bychom mohli vycházet také ze synonymního vztahu mezi nulovým a neurčitým členem, který tak probudí ve čtenáři větší zájem o získání dalších informací. Kdyby se jednalo o tematickou část výpovědi, mohlo by totiž být použito určitého členu:

„O uso dos artigos definidos (o,a,os,as) deve ser exclusivamente reservado para referir assuntos já conhecidos do público ou para indicar implicitamente exaustividade. „Greve da CP paraliza acessos a Lisboa“; mas „Foi desenhocada a greve da CP que ontem instalou o caos nos acessos à cidade de Lisboa“ – a greve já do domínio público, sendo notícia não a greve mas o facto desta ter terminado. „As viagens – fantasma dos deputados“ é um título que indica que o jornal falará exaustivamente de todas as viagens-fantasma que se apurou terem os deputados feito. „Viagens – fantasma sob investigação“ um título que indica que a PGR continua a investigar o assunto e que o jornal não dispõe da totalidade da lista.“⁴⁶

[Určitý člen „o,a,os,as“ je výhradně používán v případě záležitostí, o nichž je publikum již informováno, a implicitně indikuje vyčerpávající obsah. „Stávka CP (greve bez členu) blokuje přístup do Lisabonu“, avšak „Byla zrušena stávka CP, která včera zkomplikovala přístup do města Lisabonu“ (a greve), kde je novou informací ne to, že se konala stávka, avšak to, že skončila. „Fingované cesty poslanců“ (as viagens-fantasma) je titulek, který indikuje, že tisk bude hovořit o všech fingovaných cestách poslanců, které byly zjištěny. „Fingované cesty poslanců v šetření“ (viagens-fantasma) je titulek který indikuje, že policie pokračuje v šetření této věci, avšak nemá k dispozici ještě jejich úplný seznam.]

⁴⁶ Gradim, Anabela (2002:116).

Této interpretaci pak odpovídá význam nulového členu také v níže zmíněných případech, které pro svou neurčitost a nevýstižnost mohou vykazovat na ose paradigmatické synonymií s neurčitým členem:

Estudo denuncia curvas ilegais no IP4. (Público 30-07-05)
(Studie zaznamenala nezákonné zatáčky na silnici IP4.)

Testemunha preocupa médicos. (Correio da manhã 14-08-05)
(Svědčce znepokojuje lékaře.)

Médico segura coração de bebé. (Correio da manhã 14-08-05)
(Lékař drží v ruce srdce dítěte.)

Dvě interpretace nulového členu (synonymie s neurčitým členem a vyjádření podstaty bytí s následkem vzbuzení zájmu o získání dalších informací) nelze pojmout jako obecné pravidlo. Pro toto tvrzení máme následující důkaz: často jsou v titulku použity ustálené fráze a idiomy bez členu, zatímco uvnitř článku jsou použity se členem. V těchto případech bychom mohli tedy považovat za naprosto zbytečné uvedení významu podstatného jména. Příklad dokazují následující doklady s frazémy: „*apresentar a demissão*“ (podat demisi) a „*abrir a porta*“ (volně přeloženo: ponechat otevřenou možnost; doslovný překlad: otevřít dveře).

titulek: *Presidente da ERS poderá apresentar demissão.*
(Prezident ERS možná podá demisi.)

článek: *O presidente... da ERS, Rui Nunes, deverá apresentar a demissão a partir de ho (Prezident ... ERS, Rui Nunes, zřejmě dnes podá demisi.)*
(Público; 30-07-2005)

titulek: *Liedson ... abre porta à renovação do contrato o melhor marcador da Super Liga.*
(Liedson ponechává otevřenou možnost obnovení smlouvy nejlepšího střelce První ligy.)

článek: *... abriu a porta à renovação de contrato com os „leões“*
(...ponechal otevřenou možnost obnovení smlouvy se „lvy.“)
(Público; 30-07-2005)

V těchto případech by nemělo žádný význam determinovat podstatná jména *demise* a *dveře*, naopak, šlo by o pozměnění významu a ke zmatečnému upoutání pozornosti; mohli bychom pozornost soustředit na způsob podání demise (avizovaná rezignace, povinná demise apod.), nebo v druhém případě bychom eventuálně mohli také pozornost soustředit na to, jaké dveře kdo komu otevřel. Tato interpretace však není na místě, proto se přikláníme v těchto příkladech spíše ke členu jako stylému signalizujícího typ textu - zpravodajství.

5.3.1.3 PŘEDLOŽKOVÉ SYNTAGMA V TITULKU

Velmi raritní je užití nulového členu v předložkovém syntagmatu ve funkci buď příslovečného určení nebo nominálního komplementu. Jde o takové syntaktické funkce, které jsou uvedené předložkami *contra* (proti), *sobre* (o) a *por* (skrz, přes).

Futuros professores manifestam-se contra fim de estágios. (Público, 30-06-2005)
(Budoucí učitelé protestují proti ukončení stáží.)

EUA tentaram impedir saída de artigo sobre bioterrorismo. (Público, 30-06-2005)
(Spojené státy se snažily zabránit publikaci článku o bioterorismu.)

Açores Detido por abusos sexuais.

I toto použití má své vysvětlení, které je obdobné jako u nominálního syntagmatu ve funkci předmětu. Pokud je předložkové syntagma s nulovým členem v titulku obsaženo, pak se můžeme domnívat, že důvodem je právě obsah nové informace, přičemž uvnitř textu by bylo možné užití členu neurčitého. Pokud by toto akcesorní předložkové syntagma obsahovalo člen určitý, znamenalo by to, že přináší informaci již známou, jenže pak by nebylo pro titulky, který má co nejstručněji vystihovat novou událost, úplně nezbytný.

Pouze u toponym, které plní funkci lokativního příslovečného určení a které jsou nezbytnou součástí titulku, protože obsahují informaci relevantní a novou, se vyskytuje často v předložkovém syntagmatu člen (viz použití určitého členu v žurnalistice).

5.4 POUŽITÍ ČLENU V ÚVODNÍCH Odstavcích ZPRAVODAJSTVÍ

V úvodních odstavcích nevykazuje člen žádné zvláštnosti, a to z toho důvodu, že zatímco titulky má co nejstručněji vyzdvihnout rematickou část dané události, a proto v něm může dojít k různým odchylkám od normy (například k elipse přísudku či jiných větných členů), pak úvodní odstavec, tedy lead, je již text souvislejší a poskytuje více informací. Lead je charakterizován v portugalské žurnalistice jako úvodní odstavec zprávy, v němž by měl čtenář dostat odpověď na šest základních otázek: co, kdo, kdy, kde, proč a jak, s tím, že poslední dvě otázky-proč a jak-se nejčastěji z úvodního odstavce vypouštějí a zodpovídají se až v následujícím odstavci. Přímý úvodní odstavec, tedy ten, který stručně shrnuje událost, se objevuje většinou ve zpravodajských článcích, zatímco v beletristické publicistice je úvodní odstavec delší, má tedy probudit čtenářovu fantazii a zájem o dané téma.

Člen v úvodních odstavcích nevykazuje vesměs žádné zvláštnosti. Jeho použití je stejné jako v souvislém textu.

5.5 NULOVÝ ČLEN JAKO PRAGMÉM V ŽURNALISTICE

Absence členu v titulcích zpravodajských článků může být charakterizována buď jako stylém naznačující povahu textu, anebo jako sémantický operátor, který je ve většině případů synonymní se členem neurčitém. Uvnitř novinových článků však je častější využití stylisticky aktivních hodnot nulového členu, které představují jeho emotivně-expresivní, pragmatickou složku. Pro vyhledání této složky v žurnalistice budeme vycházet z těch pragmatických složek členu:

1. Citová hodnota (valor sentimental da omissão do artigo), kterou je zdůrazněna vlastnost a kvalita dané skutečnosti, jedná se o nulový člen poukazující na samotnou podstatu bytí.

„Deixarás pai e mãe“ – diz a religião ao sacerdote.
(„Opustíš matku i otce“ - káže náboženství knězi.)

(Lapa, 1985: 116)

Toto spojení by mohlo být sice nahrazeno i jinými: *o pai e a mãe, o teu pai e a tua mãe, um pai e uma mãe.*

„Nenhuma delas possui a concisão enérgica, dramática, daquele modo do dizer, que acentua expressivamente, pela omissão do artigo o valor daquilo que se deixa.“⁴⁷

[Avšak žádné z těchto spojení nevystihuje onu energickou a dramatickou stručnost, jako eliptický člen, kterým je expresivně zdůrazněna hodnota těch, které opustíme.]

Například tento používaný obrat *pai e mãe* či *pai e filho* je také používán v beletristické publicistice (1. věta reportáže), avšak obdobné příklady jsme našli také ve zpravodajských člancích (2):

1....O pai, ..., era um militar mas dado às revoluções e às mulheres do que à rigidez do quartel. Pai e filho, ..., estiveram na mesma barricada, na malograda revolta do Porto de 3 de Fevereiro de 1927, que pretendia deitar abaixo a ditadura militar. ...

(Otec... byl voják, který však měl raději spíše povstání a ženy, než kasárenský režim. Otec a syn... bojovali v Portu dne 3. února 1927 ve stejné barikádě, bylo to povstání, které mělo za cíl svrhnout vojenský režim...)

(Público 30-06-2005, O adeus de um homem de barricadas).

2. Os juízes consideraram que “não havia laços afectivos” entre mãe e filho.

(Soudci uznali, že mezi matkou a synem nebyl hlubší vztah.)

(Correio da manhã, 2006-12-1, O Assassinou a mãe e sepultou o corpo)

Dalila e Nuno não eram um para outro mãe e filho – ao ponto de Nuno, há muito tempo, não lhe chamar mãe, mas simplesmente Dalila....

(Dalila a Nuno se k sobě nechovali jako matka a syn – a dokonce Nuno ji kdysi ani neoslovoval matko, ale Dalilo...)

(Correio da manhã, 2006-12-10, Assassinou a mãe e sepultou o corpo)

2. Literární hodnota⁴⁸ nulového členu v případě podmětu před přísudkem je patrná jak v tisku tak i v televizních novinách při popisu okolností, za kterých se odehrála určitá událost. Má často podobu několikanásobného podmětu, kdy nominální syntagma může být použito jak v jednotném, tak množném čísle.

Cancelamento de cirurgias, perturbações nas consultas externas de hospitais e encerramentos de alguns centros de saúde foram algumas das consequências da greve de ontem dos profissionais de enfermagem.

(Odložení chirurgických zákroků, narušení externích konzultací nemocnic a uzavření některých zdravotních středisek; to jsou následky včerejší stávký zdravotníků.)

(Público-30-06-2005; Greve dos enfermeiros mais sentida nas cirurgias)

Música, humanismo e política numa grande encenação do que é a música rock para multidões na sociedade da comunicação. Ao longo de mais de duas horas de concerto, os U2 foram grandes, no dia em que se disseram portugueses.

(Hudba, humanismus a politika na velké rockové scéně, které přihlížejí davy společnosti komunikace. U2 hráli přes dvě hodiny úžasně, bylo to v ten den, kdy se označili za Portugalce.)

(Público 17-08-05, Concerto de U2 em Portugal)

Em Israel, longas filas de automóveis ficaram paralisados à hora de ponta graças aos protestos...

(V Izraeli uvízly v dopravní špičce kvůli stávce dlouhé kolony automobilových vozidel...)

(Público 30-06-2005; Colonos paralisam estradas em Israel)

⁴⁷ Lapa, Manuel R. (1984:116).

⁴⁸ Neves, Maria Helena de Moura; (2003:431).

V jiných případech nulový člen může fungovat jako informém a vyjádřit věcnou informaci, bez jakéhokoliv expresivního zabarvení, a to, jak uvidíme i dále, také ve spojení s podstatným a přídavným jménem. Pro správnou interpretaci této funkce členu srovnáme použití členu určitého a neurčitého ve dvou stejných, níže uvedených větách.

- a) *Trabalhou com esforço.* (Pracoval usilovně.)
b) *Fez o trabalho com um esforço.* (Udělal tu práci s velkým úsilím.)

Ve větě použité se členem nulovým je vystižen stručně a jasně způsob, kterým se daný jev uskutečnil, bez jakéhokoliv jiného významu či zabarvení. Výraz *com esforço* (s úsilím) by mohl odpovídat českému překladu adverbialnímu „usilovně“. V době klasicismu bylo údajně použití neurčitého členu velmi omezeno a tato tendence ještě dnes přetrvává v některých předložkových spojení a je údajně náznakem toho, že se jedná o tzv. stylistický návyk „*A omissão do indefinido tem nestes casos o caráter de autêntica doença de estilo.*“⁴⁹ (Nepřítomnost neurčitého členu v těchto případech svědčí o opravdovém stylizačním zvyku.) Ve větě 1b) bychom překlad mohli obměnit tak, že bychom adverbium *usilovně* nahradili substantivem „s úsilím“, nebo „s velkým úsilím“.

Velmi časté je však použití nulového členu uvnitř novinářského textu ve všech typech příslovečného určení. Nalezli jsme tak taková spojení, jako *em espaço civil* (na veřejném prostranství), *em Conselho de Ministros* (V Radě ministrů) apod.

5.6 NEURČITÝ ČLEN JAKO PRAGMÉM V ŽURNALISTICE

Také neurčitý člen může představovat významové složky pragém a informém. Informémem je v těch případech, kdy je sémantickým operátorem determinačních procesů specifikace – tedy kdy uvádí do čtenářova povědomí čistě novou informaci. Jako pragém se pak může spolupodílet na vyjádření různě zabarvených významů, například zesílit pozitivní či negativní význam substantiva, jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole.

V novinových titulcích výskyt neurčitého členu signalizuje beletristickou povahu užitého žánru publicistiky.

- 1a. *Um tributo ao Jardim Botânico de Coimbra.* (Jornal de Letras, 3-16 de Janeiro de 2007, s.22)
(Cena pro Botanickou zahradu v Coimbre.)
- 2a. *A construção de uma identidade.* (Jornal de Letras, 3-16 de Janeiro de 2007, s.22)
(Budování identity.)
- 3a. *O adeus de um homem de barricadas.* (Público; 30-06-2005)
(Rozloučení s barikádníkem.)
- 4a. *Um “britânico não tem de mostrar papéis.”* (Público; 30-06-2005)
(Takový Brit nemusí ukazovat doklady.)

Výše uvedené novinové titulky naznačují nejen svou lexikální stavbou, ale také přítomností neurčitého členu, beletristickou povahu publicistického žánru, ať už jde o věnování ceny Botanické zahradě v Coimbre (1), o způsob budování vlastní identity (2), o hlubší zamyšlení nad přínosem významné osobnosti (3) či o esej zamýšlející se nad systémem používání dokladů v Británii a v Portugalsku (4). Porovnejme, jak by se změnil význam titulků,

⁴⁹ Lapa, Manuel Rodrigues (1984:124).

kdybychom použili nulového členu. Odtud však také vyplývá potřeba pozměnit lexikální stavbu a upravit ji tak, aby mohl v titulcích analytických textů člen figurovat.

V titulcích analytické publicistiky by v analogických případech figuroval člen nulový:

- (???) 1b. *Tributo ao Jardim Botânico de Coimbra*
- (???) 2b. *Construção de identidade*
- (???) 3b. *Despedida de homem de barricadas*
- (???) 4b. *Britânicos não têm de apresentar documentos*

Takový „přesun“ do žánru analytického však není zcela možný, protože již z významu titulků je patrné, že jde o témata určená k obecnému zamyšlení čtenáře a ne o přenos věcné informace.

Funkce neurčitého členu v žurnalistických textech jsou rozličné. Pro přehled všech funkcí vycházíme z těch, které jsou zmíněny v „sémanticko-pragmatických aspektech použití členu“ a k nim vyhledáme příklady v různých typech publicistických textů:

a) zvsobecňovací (možná ve všech typech textů):

As autoridades norte-americanas também formalizaram hoje um pedido de ajuda ao Canadá, solicitando camas, cobertores, medicamentos e equipas especializadas em salvamento marítimo, capazes de operar numa cidade inundada.

(Correio da Manhã, 04-09-2005, EUA pedem ajuda ao Canadá)

(Americké úřady dnes také oficiálně požádali Kanadu o pomoc; o poskytnutí lůžek, dek, léků a námořnických lékařských týmů, které by byly schopny pracovat v zaplaveném městě.)

b) specifikační – neúplná determinace (možná ve všech typech textů)

conquista de uma opinião pública favorável (dobyetí příznivého veřejného mínění)

(Correio da Manhã, 04-09-2005; Europa mobiliza socorro)

c) specifikační – úplná determinace (možná ve všech typech textů)

Já as drogas sintéticas, como as anfetaminas e o ecstasy, sofriam um decréscimo...

(Byl zjištěn pokles v užívání syntetických drog, jako anfetaminu a ekstáze...)

(Público, 302-06-2005, Decréscimo no uso de drogas)

d) partitivní (ve všech typech textů)

Um deles foi Josef Koudelka, um dos mais reputados fotoperiodistas do mundo. (Jedním z nich byl Josef Koudelka, jeden z nejznámějších dokumentárních fotografů na světě.)

(Público, 302-06-2005, 50 anos de Portugal pela Magnum)

e) expresivní (v různých typech textů)

Nova Orleães parecia este domingo uma cidade fantasma.

(Město New Orleans se v neděli podobalo městu přízraků.)

(Correio da Manhã, 04-09-2005 Europa mobiliza socorro)

f) expresivní s vlastním jménem či s toponymickým názvem

De tudo isto, é o ataque brutal de Chirac o mais grave, mesmo com um Chirac no fim da sua carreira e à procura de bodes expiatórios.

(A ze všech útoků tím nejhrubším byl útok Chiraca, Chiraca, který na konci své kariéry hledá obětní beránky.)

(Público, 30-06-2005; Os trabalhos do presidente Barroso revisitados)

5.7 URČITÝ ČLEN JAKO PRAGMÉM V ŽURNALISTICE

Při zkoumání použití určitého členu v žurnalistice nebyl zjištěn žádný zvláštní pragmatický významový rys. Jeho absence je typická pro zpravodajské články, a pokud se v nich vyskytuje, tak je to například vždy s názvy institucí *o Governo* (vláda), *o Tribunal* (soud), *o Estado* (stát) ale také s různými terminologickými názvy, jako například *o défice* (deficit):

Názvy zemí jsou použity se členem v závislosti na syntaktické funkci. Faktem je, že absence členu u názvů zemí plní podmětnou funkci je stoprocentní, zatímco u jiných funkcí (jako například u lokativu) se objevuje člen v té stejné pozici častěji. V titulcích analytických textů s názvy zemí se člen objevit může, a to nejčastěji v příslovečném určení místa:

Furacão leva morte aos Estados Unidos. (Correio da Manhã, 27-08-2005)
(Hurakán přináší do Spojených států smrt.)

Norte-americano libertado no Iraque. (Correio da Manhã, 27-08-2005)
(Američan osvobozen v Iráku.)

Portugal só pensa na vitória frente à Rússia. (Correio da Manhã, 27-08-2005)
(Portugalci teď jen přemýšlejí o vítězství nad Rusy.)

V titulcích, které uvádějí beletristickou publicistiku, je pak výskyt členu velmi častým jevem:

Ainda as reformas. (Ještě něco o reformách.)
A força do dever. (Síla povinnosti.)
Os olhos do Vasco. (Oči Vasca.)
O reverso da medalha. (Druhá strana mince.)
(Correio da Manhã – 30-7-2005; Opinião)

Určitý člen by snad mohl být charakterizován jako pragém v případě, kdyby byl použit se jmény osob. O tom již však bylo pojednáno v kapitole 5.5.6 Použití určitého členu s vlastními jmény.

ZÁVĚR

Tato práce byla psána se záměrem přispět k rozšíření teoretických i praktických poznatků týkajících se použití členu v současné portugalštině, které analyzuje především z hlediska stylisticko-pragmatického. Navrhuje metodu zkoumání stylistických hodnot členu, která vychází ze zkoumání struktury stylému členu, který může být dvojího druhu: pragmémem a informémem, a to ve všech možných jazykových plánech.

Práce může mít okamžitý přínos pro praxi, poněvadž obsahuje prototypické příklady, které mohou sloužit jako model při tvoření stylizačně odlišných výpovědí. Tyto příklady jsou přeloženy do českého jazyka proto, aby si český čtenář mohl uvědomit možné paralely se stylově podobnými jazykovými prostředky existujícími v českém jazyce. Všechny překlady v práci jsou autorčiny. V práci je zpracována souhrnná analýza mikrostruktury i makrostruktury členu vždy v souvislosti s determinačními operacemi a s vyhledáváním aktivních i pasivních stylových hodnot členu v odlišných syntaktických konstrukcích.

Náš pokus takto sledovat stylistické chování členu vychází z pojetí stylistiky jako autonomní disciplíny a o prosazení této autonomní pozice stylistiky se budeme snažit i v portugalském kontextu.

V jednotlivých bodech týkajících se problematiky použití členu se nám seskupila řada nových poznatků nejen o pragmaticko-stylistické hodnotě členu v portugalštině, ale také o vztahu stylistiky k různým disciplínám. Protože stylistika vytváří spíše pozadí v portugalské lingvistice, domníváme se, že by bylo vhodné její pozici v této zemi upevnit, a to přesto že některé její přístupy nejsou založené na objektivním a přesném vymezení daných jevů. My však do naší práce přístupy často subjektivní povahy zahrnujeme, protože se domníváme, že na základě pouze normativního přístupu nemohou být vysvětleny takové gramatické jevy, jako jsou minulé časy sloves, slovesné způsoby a v neposlední řadě také pro nás relevantní problematika členu. V naší práci jsme aplikovali přístupy tzv. stylistiky deviační, podle níž

jsou pro styl určující především jevy a prostředky výrazně se lišící od normálu či normy, od neutrálního vyjadřování. Zjistili jsme možné „odchyly“ použití členu, který může být prostředkem nejen determinacím, ale také ozvláštňujícím a „deautomatizačním“. V naší práci jsme neopomněli ani principy stylistiky excecpcionální zaměřující se pouze na markantní slohotvornou aktivitu a pomíjející celkovou stavbu textu (v rámci tohoto přístupu jsme se zaměřili na vyhledávání příznakovosti členu ve smyslu vyjádření pragmatické významové složky jména na rovině foneticko-fonologické), dále jsme zahrnuli přístup stylistiky selektivní založené na představě, že pro určité téma, obsah a věcný význam můžeme vybírat různé členy, a neopomenuli jsme samozřejmě stylistiku normativní v tom smyslu, že jsme ve všech výše zmíněných příkladech vycházeli z doporučení či určitých návodů již zahrnutých ve stávajících gramatikách portugalského jazyka.

V takto zaměřeném stylistickém výzkumu pojmáme někdy použití členu jako zkrášlující doplněk výpovědi, který přispívá k větší transparenční nejen samotné výpovědi, ale také k tomu, že receptor jasněji rozpozná myšlenky i postoj autora výpovědi k dané skutečnosti. Hovoříme zde o jednotlivých způsobech vyjádření odrážejících vztah mluvčí - posluchač, apod.) a typech jazyka (jazyk formální, familiární, archaický, nový, atd.)

Přestože má stylistika silnou vazbu na psané texty či na mluvené texty oficiálních monologických komunikátů, dovolili jsme si použít pro zkoumání členu také běžné, mluvené, nepřipravené a spontánní dialogy, které zařazujeme do stylistického výzkumu proto, že odráží sociální a psychické aspekty tvorby řeči, tedy pragmatiku. A to je právě při sledování členu velmi zásadní. Dokonce bychom si mohli dovolit konstatovat, že pro pochopení užití členu je tento krok nezbytný. Vždyť jednotlivci mohou členu používat ve stejných situacích různě, a to právě v souladu s objektivními a subjektivními slohotvornými činiteli, které jsou předmětem nejen stylistiky, ale také pragmatiky. Z vyhledávání těchto stylistických a pragmatických hodnot členu také vznikl název naší studie.

Výsledkem naší studie bylo prokázání existence stylových vlastností členu v již zmíněných jazykových rovinách. Shrňme nyní stručně, jaké stylové vlastnosti členu byly nalezeny.

Na rovině foneticko-fonologické jsme vyhledali takové stylisticky aktivní hodnoty členu, které odráží expresivní hodnoty viditelné v mluveném textu a které představují výslovnostní varianty, které mohou korespondovat s vyjádřením pragmatických složek ať už individuální, či nadindividuální povahy. Například intenzivní zvýraznění členu může implikovat určitý psychický afekt či někdy s ním spojený větší důraz kladený na význam následujícího substantiva. Jeho opakovaná následná realizace v podobě členu je známkou spontánnosti a nepřipravenosti mluveného jazyka, jíž odpovídá ve stylistice českého jazyka konverzační pauza. Takové užití je téměř nemožné v mluveném jazyce připraveném, jako je například slavnostní proslov, televizní noviny, reportáže apod., a už vůbec se s ním nelze setkat v jazyce psaném. Snažili jsme se dokázat, jak je fonetická realizace členu ovlivněna komunikační událostí (či komunikačním aktem), v níž ne vždy jde o mechanický přenos věcných faktů a informací, avšak také o dorozumívání kreativní, kdy mluvčí nemá předem větu promyšlenou a dopouští se různých odchylek od normy, jako je již zmíněný pleonasmus či vložení další myšlenky mezi člen a podstatné jméno.

Příznakovost na rovině morfologické se pak snažíme ilustrovat tím, že člen může stylisticky obměňovat nejen nominum, ale také celou výpověď, a to, jak již bylo několikrát řečeno, například vyjádřením různých stupňů familiárnosti a formálnosti. Ač člen není možno chápat jako samostatně sémantickou jednotku abstraktní povahy, která nemůže existovat jakožto izolovaná jazyková jednotka, vykazuje na syntagmatické i paradigmatické ose schopnost důležitou pragmaticko-sémantickou roli: na ose paradigmatické může vyjadřovat různé významy a to v závislosti na tom, jaké typy kompatibility představuje na ose syntagmatické. Odlišné významy na ose paradigmatické jsou úzce spjaty s pragmaticko-

sémantickým aspektem determinace, v rámci nichž sekundárně může vyvolat určitý stylistický efekt, kterým může být například neutrálnost a hovorovost, spisovnost a nespisovnost, regionálnost a nářečnost, familiárnost a oficialita, a to vše v závislosti na ose syntagmatické, kde může člen být kompatibilní s různými slovními druhy a spoluvytvářet význam celkové věty v závislosti na jejich syntaktické funkci. Abychom mohli definovat příznakovost členu a jeho specifika v morfologii, vycházeli jsme z názorů Marie Krčmové, která hovoří o dvou typech příznaku: o příznakovosti systémové a o příznakovosti na úrovni vyjadřovacích prostředků. První typ morfologické příznakovosti je založený na gramatických významech, kde stojí proti sobě kategorie v opozicích, přičemž jeden z členů opozice je nepříznakový a druhý příznakový. Zjistili jsme, že i člen je schopen vyjádřit opozice, do nichž staví gramatickou kategorii determinace určitosti (vyjádřitelná členem určitým) a gramatickou kategorii determinace neurčitosti (vyjádřitelná členem neurčitým). To je základní dichotomie, z níž v naší práci vycházíme. Obě tyto determinace mají pak ještě další, podle kontextu buď relativně synonymní či antonymní bod, a tím je proces tzv. klasifikace, jehož prostředkem je člen nulový. Měli jsme však problém určit, která složka je příznaková a která bezpříznaková. Nicméně to nebylo pro naši studii tak závažné. Všechny typy determinace jsou vyjádřitelné podobnými prostředky, a všechny mohou v rámci systému vyjádřit stejné gramatické významy. Evidentnější je však morfologická příznakovost v těch případech, které se týkají tzv. nevlastní derivace, kdy se pomocí členu přemísťuje slovní druh do slovního druhu podstatných jmen. Tuto morfologickou vlastnost právě pokládáme za příznakovou, protože vyjadřuje opozici dvou slovních druhů, z nichž jeden je vyjádřen právě standardním prostředkem, a tím je člen. V naší studii jsme zmínili existenci příznakovosti i druhého typu, týkající se podoby morfů, jimiž se významy vyjadřují, vázanou na tvarové typy na ose spisovnosti a nespisovnosti, a v tom rámci sledujeme stažené tvary neurčitého členu s předložkami, které nejsou v psaném textu zdaleka pravidelné. Zjistili jsme vysokou frekvenci oddělení předložky a členu například v jazyce básnickém či beletristickém. Zajímavé by ale také bylo sledovat tuto formu v jazyce mluveném. Z hlediska nespisovnosti jsme poukázali na používání sloučeného tvaru předložky se členem určitým, který je součástí nominálního syntagmatu plnění syntaktickou funkci podmětu osobního infinitivu, a to především v jazyce mluveném.

Hledisko sémanticko-pragmatické jsme zařadili do rámce zkoumání stylistických hodnot členu proto, že stylistika má jak se sémantikou, tak pragmatikou několik styčných bodů: se sémantikou ten, že i jejím předmětem je uplatnění výrazové variability při vyjadřování vztahů mezi textovými jednotkami (zde budeme hovořit o jednotlivých determinačních procesech, které člen vyjadřuje v závislosti na sémantických vlastnostech substantiva), a s pragmatikou ten, že se zabývá výběrem pro styl relevantních prostředků (v našem případě výběrem jednotlivých typů členu), který je vázán na takové pragmatické hodnoty, jako jsou situace a typ jednání, účinky a záměry mluvčího (někdy se hovoří o pragmatické stylistice).

K použití termínu „sémanticko-pragmatické aspekty použití členu“ nás inspirovala *Gramática da Língua Portuguesa*. Domníváme se, že vystihuje zcela přesně zaměření této kapitoly: vyhledávání pragmatických funkcí, které člen plní v rámci sémantických (determinačních) procesů a v rámci jednotlivých kontextů.

Řada autorů však jednoznačně hovoří o sémantice a pragmatice jako o dvou samostatných přístupech: pragmatika zkoumá ty aspekty významu, které nejsou předmětem studia sémantiky. Zatímco sémantika se zaměřuje na významy vět (v rámci zkoumání členu jde o propoziční obsahy dané determinací), pragmatika se zabývá významem konkrétních realizací výpovědí (v rámci zkoumání členu pak hovoříme o různě stylisticky zbarvených významech), staví do popředí například studium deixe, implikatur a presupozic a s nimi do jisté míry spojené typy kontextů, aktuální větné členění či funkční perspektivu výpovědi,

priorizaci, fokusaci, preference, záměry účastníků, strategie sdělení, funkce výpovědí, časové a situační pragmatické inference (paměť, zkušenost, znalost světa společná účastníkům, emocionálnost). V rámci zkoumání použití, hodnot a funkcí členu nám však tyto dvě disciplíny ve vzájemném propojení nabídly jedno z možných řešení otázky použití členu, spočívající ve zkoumání záměrů mluvčího promítajících se do preferencí použití jednotlivých tvarů členu (vyjadřujících sémantickou kategorii determinace) na základě situace, protože ta je pro lingvistickou pragmatiku klíčovým pojmem, je zdrojem všech pragmatických významů. Jazyka užíváme v různých situacích; jako uživatelé jsme součástí situace a zároveň jsme jí ovlivňováni; pro náš úspěch při dorozumívání je rozhodující, zda jsme zvolili vhodný, situačně adekvátní způsob vyjádření; na základě situačních faktorů ani nemusíme některé významy explicitně vyjadřovat.

Z hlediska typů determinačních operací jsme nezjistili žádné nové informace, pouze jsme poukázali na nejednotnost terminologického aparátu, jehož příčinu jsme však nezjistili. Také jsme v některých případech navrhli sjednocení pojmů týkajících se funkcí členu, kdy například atributivní hodnota určitého členu odpovídá významově nespecifické hodnotě neurčitého členu. Tyto naše domněnky jsou v práci na jedné straně vysvětleny snahou o zjednodušení pohledu na determinační operace, na straně druhé však tuto problematiku činíme složitější tím, že ji doplňujeme právě o vyhledávání stylisticko-pragmatických hodnot členu, které nejsou v gramatikách ani zmíněny ani popřeny, ale které byly zjištěny při četbě literárních děl a poslechu běžné mluvy. Jako příklad můžeme uvést například spojení členu finitním slovesem. Právě tento bod byl předmětem diskuse se členy Asociace portugalských lingvistů, kteří takové použití považují za gramaticky správné, avšak stylově vysoce aktivní. Dokonce v této konstrukci přiznali členové Asociace portugalských lingvistů členu schopnost nejen podílet se na významu věty, ale jeho schopnost význam věty tvořit. Tyto diskuse však proběhly jen ústně, nemáme pro ně žádné písemné doklady.

Zjistili jsme, že v různých typech determinace může člen být charakterizován buď jako pragmém (expresivní – emotivní stylém) nebo jako informém (významově věcný stylém), a to často v závislosti na syntaktické funkci nominálního syntagmatu, jehož je člen součástí. Nicméně, zjistili jsme i možné relativně synonymní vztahy mezi jednotlivými členy ve stejných syntaktických konstrukcích.

V poslední jazykové rovině týkající se typologie textů jsme nejdříve vyzdvihli rozdíly mezi jednotlivými vlastnostmi novinářských žánrů, protože ty byly pro naši analýzu zásadní. Dále jsme sledovali, jak se chová člen v článku zpravodajském, který je charakterizován předáváním věcných informací a postrádá subjektivní závěr autora, a jak se chová v jiných žánrech a typech publicistických textů podbarvených evaluativními, metaforickými a alegorickými výrazy, které mohou být i lehce hovorové.

Pro naši analýzu bylo zásadní vymezit dvě definice pojmu stylém členu, který, jak jsme zjistili, může plnit v publicistice dvě funkce: 1. stylistickou funkci spočívající v emocionálně-expresivním podbarvení textu, vynikající v neutrální výrazové rovině a 2. stylistickou funkci signalizace zaměření a charakteru textu. Zjistili jsme například, že člen nulový vykazuje ve srovnání se členem určitým či neurčitým zvláštní rysy. Zatímco například přítomnost neurčitého členu spolu s evaluativním substantivem či adjektivem v titulku může signalizovat tu povahu publicistických žánrů, která zahrnuje autorský pohled na věc, pak nulový člen v určitých pozicích může prozradit již v titulku, že se bude jednat o analytický či zpravodajský článek.

Do naší práce jsme nezahrnuli principy stylistiky kvantitativní, ale domníváme se, že tyto by mohly být zahrnuty v budoucích studiích zabývajících se například frekvencí výskytu určitého členu u toponym v publicistických titulcích v jednotlivých syntaktických funkcích nominálního syntagmatu. Do budoucího zkoumání stylistických hodnot členu by mohly být rovněž zahrnuty texty postmoderní, kde dochází k porušování stylových norem. Na tuto práci

bychom rádi navázali také výzkumem foneticko-fonologické stylové vlastnosti členu (jako například změna kvality samohlásky v jednotlivých psychických stavech mluvčího), a to na základě exaktních měření. Do budoucna neopomineme stylistické sledování členu v jiných funkčních jazycích. Domníváme se, že bychom mohli některé naše předpoklady o povaze členu dokazovat i na příkladě jiných typů jazyka, například administrativního či právního. Také bychom rádi v budoucnu prokázali stylovou vlastnost členu v jazyce poetickém (kde je podle našich předpokladů člen použit pro dodržení metriky v portugalském verši).

BIBLIOGRAFIE

Odborná literatura:

- Alarcos, Emilio: *Estudios de la Gramát* . Madrid 1978.
- Alonso Amado: *Estudios lingüísticos* . Madrid 1951.
- . *Estudios Lingüísticos, Temas*
 . Madrid 1974.
- Assis, Wilem A: *Linguística e estilo*. São Paulo 1964.
- Austin, John.L.: *How to Do Things with Words*. Oxford University Press. Oxford 1962.
- Azeredo, José Carlo de: *Iniciação à Sintaxe do Português*. Rio de Janeiro 2000.
- Back, Eurico/ Mattos, Geraldo: *Gramática Construtural da Língua Portuguesa*. São Paulo 1972.
- Bartošek, Jaroslav: *Žurnalistika. Úvod do studia*. Olomouc 1997.
- Bečka, J.V.: *Česká stylistika*. Praha 1992.
- Becharra, Evanildo: *Moderna Gramática Portuguesa*. 37^a.edição. Rio de Janeiro 2001.
- Blikstein, Izidoro: *Linguística e comunicação*. Cultrix. São Paulo 1970.
- Câmara, Mattoso Junior: *Contribuição à Estilística Portuguesa..* Ao livro técnico. Rio de Janeiro. 1977.
- una lanza por Bello.
Homenaje a la memoria de don Antonio Rodríguez Monino, Madrid 1975.
- Ceia, Carlos: *Dicionário de termos linguísticos e literários*, v
<http://www.fcsh.unl.pt/edtl/verbetes/E/estilema.htm> .
- Cintra, Luís F.Lindle: *Boletim de Filologia*. Centro de Linguística da Universidade de Lisboa, 1986-87, xvazek XXXI.
- Copceag, Dumitru. *Un caso de omisión del artículo en rumanu y en los idiomas iberorromances*. sv.IX (195-201), v Revue Roumaine de Linguistique, Bucarest (1964-66).
- Coseriu, Eugenio: Dos problemas lingüísticos del hablar. *Teoría del lenguaje y lingüística*

- general. Madrid 1973.
- Cressot, Marcel, *O Estilo e As Suas Técnicas*. Lisabon. 1947.
- Faria, Isabel Hub: *Introdução à Linguística Geral e Portuguesa*. Editorial Caminho 1996.
- Faria, Isabel Hub: *Para a Análise da Variação sócio-semântica*. Lisboa 1991.
- Fonseca, Joaquim: *Linguística e texto/discurso. Teoria, descrição, aplicação*. Lisabon 1992.
 -
 - Fonseca, Joaquim: *Pragmática Linguística. Introdução, Teoria e Descrição do Português*.
 -
 - Porto 1994.
 -
- Fonseca, Fernanda Irene. *Gramática e Pragmática. Estudos de Linguística Geral e de linguística Aplicada ao Ensino do Português*. Porto 1993.
- Cardoso, João Nuno P. Corrêa.: *Sociolinguística Rural. A freguesia de Almalaguês*. Coimbra 1962.
- Croce, Benedetto: *Aesthetika vědou výrazu a všeobecnou lingvistikou*. Přel. Emil Franke. Otto Praha 1907.
- Čermák, František: *Jazyk a jazykověda*. Praha 1997.
- Černý, Jiří: *Dějiny lingvistiky*. Votobia Olomouc 1996.
- Findra, Ján: *Štýléma a paradigmatica štylistiky. Sborník prací filozoficko-přírodovědné fakulty Slezské Univerzity v Opavě, řada jazykovědná, (D2)*. Opava 2002.
- Gradim, Anabela: *Manual de Jornalismo, Livro de Estilo de Urbi et Orbi*. Universidade de Beira e Covilhã 2000.
- Grosse, E.U.: *Text und Kommunikation. Eine Linguistische Einführung in die Funktionen der Texte*. Stuttgart. 1976.
- Hampl, Zdeněk: *Stručná mluvnice portugalštiny*. Praha 1972.
- Hill, A. Archibald: *Intoduction to Linguistic Structure*. New York 1958.
- Hofmanová, Jana: *Stylistika a....* Praha 1997.
- Charaudeau, Pierre: *L'actualisation et l'article, Grammaire du sens et du l'expression*. Hachette, Paris 1992.
- Lapa, Manuel Rodrigues.: *Estilística da língua portuguesa*. Coimbra 1984.
- Lapesa, Rafael: *Dos estudios sobre la actualización del sustantivo en español*
- Chloupek, Jan: *Stylistika češtiny*. Praha 1990.
- Kiselovova, A: *V oprosy teorii revecogo vozdejstvija*. Leningrad 1978.
- Krčmová, Marie: *Mluvenost a psanost jako slohotvorní činitelé*. LINGUISTICA ONLINE. září, 2005. www.phil.muni.cz/linguistica/art/krcmova/.
- Krčmová, Marie: *Příznakovost a její specifika v morfologii*. LINGUISTICA ONLINE. září, 2005. www.phil.muni.cz/linguistica/art/krcmova/.
- Lapesa, Rafael: *Dos estu* . Madrid, 1975.
- Martins, Maria Raquel Delgado.: *Ouvir falar. Introdução à Fonética do Poprtuguês*., Lisabon
- Miličková L.: *“La place de la stylistique dans la linguistique francaise contemporaine”*. Stylistické bibliografie, studie stylistiky, www.phil.muni.cz/stylistika/francouzskahtml.
- Mistrik, Jan: *Štylistika*. Bratislava, SPN 1985.
- Neves, Maria Helena de Moura: *Guia de Uso do Português - Confrontando regras e usos*. São Paulo, Editora Unesp 2003.
- Papi, Marcella Bertuccelli: *Qué es la pragmática*. Barcelona 1993..
- Reyes, Graciela: *El abece de la pragmática*, Madrid, Arco Libros 1996.
- Riffaterre, Michael: *Estilística estrutural*. Přel. Daniel Delas. São Paulo 1973.
- Searle, J.R.: *Speech Acts: an essay in the philosophy language*. Cambridge Univ.Press.

- Cambridge 1969.
- Soares, Isabel Maria Pardal Hanemann: Contextos de ocorrência do nome próprio com e sem artigo definido: Qual o estatuto do artigo? *Actas do XV encontro nacional da APL*, 1999. Faro.
- Spitzová, Eva: *Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis, Études Romanes de Brno*. Svazek XIV (1983), svazek XV (1984), svazek XX (1990).
- Spitzová, Eva: . SPN, Praha 1990.
- Šabršula, Jan: Úvod do srovnávací stylistiky. Praha : SPN 1972.
- Tláskal, Jaromír; *Fonetika a fonologie současné evropské portugalštiny*, Praha 2006.
- Vilela, Mário. *Gramática de Valências: Teoria e aplicação*. Coimbra 1992.
- Wolf, Mauro: *Teoria de Comunicação*. Lisabon 2003.
- Williams, Edwin B.: *Do latim ao português*. Tempo Brasileiro. Rio de Janeiro 1994.

Kolektivní díla:

- Áreas Críticas da Língua Portuguesa. João Andrade Peres, Telmo Mória. Lisabon 1995.*
- Análise de comunicação, Estilística a análise textual*“ Maria Beatriz Florido, Maria Emília Duarte da Silva, Joaquim Fonseca; Porto editora Lda, Porto, 1981.
- Dicionário de Termos Linguísticos*, Associação Portuguesa de Linguística. Lisabon 1987.
- Gramática e Ensino das Línguas*. Jorge Morais Barbosa, Joana Vieira Santos, Isabel Lopes, Ana Paula Loureiro, Cristina Figueiredo. Lisabon 1999.
- Gramática da Língua Portuguesa*; Maria Helena Mira Mateus, Ana Maria Brito, Inês Duarte, Isabel Hub Faria *et al.*, Lisboa, Editorial Caminho – Coleção Universitária / Série LINGÜÍSTICA), 1989, 2003.
- Introdução à Linguística Geral e Portuguesa*, Faria, Isabel; Pedro, Emília; Duarte, Inês; Gouveia, Carlos (orgs.), Caminho, 1996.
- Dicionário da língua portuguesa Contemporânea*, Academia das Ciências de Lisboa e Lisabon, 2001.
- Linguística. Revista de Estudos Linguísticos da Universidade do Porto*. Porto 2006.
- “*Livro de estilo*”, Público-Comunicação Social, AS, Lisboa, 2005.
- Nova Gramática do Português Contemporâneo*. Cunha, Celso a Cintra Lindley, Edições João Sá de Costa, Lisboa, 1985.
- Pontuário Ortográfico e guia da língua portuguesa*, Magnus Bergstrom, Neves Reis, Lisabon, 2002.
- Stylistika současné češtiny*. Čechová, M., Chloupek, J., Krčmová, M., Minářová, E. Praha 1997

Beletrie a publicistika:

- CD, Documentos autênticos, Português falado, Gravações áudio com transcrição alinhada, “Bom senso e bom rosto”
- Baptista, José Agostinho: Além-Mar, Lisabon 2006.
- Santareno, Bernardo: O Duelo. V Obras Completas, 2 vol., Lisabon 1985.
- Branco, Camilo Castelo: A Corja. Mem Martins Codex; Europa-América, 1990.
- Helberto Helder, Era uma vez um pintor. Os Passos em Volta. Lisabon 1985.
- Peixoto, José Luís. Enredo. *Jornal de Letras*; 16-1-2007, s.41.
- Lopes, Teresa Rita. Estórias de Teresa. *Jornal de Letras* 16-1-2007, s.25.
- Público, Correio da Manhã, Diário de Notícias, *Jornal de Letras*, Visão.

